

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РОЗВЕДЕННЯ І ГЕНЕТИКИ ТВАРИН ІМЕНІ М.В. ЗУБЦЯ**

**Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко,
О. В. Бондаренко, Ю. С. Ягусевич**

СЕЛЕКЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОРІД КОНЕЙ В УКРАЇНІ

збірник наукових праць

Київ
Видавництво Ліра-К
2025

*Схвалено і рекомендовано до друку вченою радою
Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН
26 червня 2025 року (протокол № 8).*

Рецензенти:

Ткачова Ірина Володимирівна – доктор с.-г. наук, гол. наук. спів. лабораторії селекційно-технологічних досліджень у дрібному тваринництві та конярстві Інституту тваринництва НААН;

Джус Павлина Петрівна – кандидат біол. наук, ст. дослідник, пров. наук. спів. лабораторії розведення м'ясної худоби Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН;

Копилова Катерина Вячеславівна – доктор с.-г. наук, ст. наук. спів., зав. лабораторії науково-інформаційного забезпечення, економіки та маркетингу інновацій Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН.

Автори:

Т. Є. Ільницька, кандидат с.-г. наук, пров. наук. спів. лабораторії збереження генетичних ресурсів тварин Інституту розведення і генетики тварин ім.

М.В. Зубця НААН, президент ГС «Асоціації кіннозаводчиків України»;

О. В. Сидоренко, кандидат с.-г. наук, зав. лабораторії збереження генетичних ресурсів тварин Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН;

О. В. Бондаренко, кандидат с.-г. наук, консультант ТОВ «Технокорм»;

Ю. С. Ягусевич, етномузиколог, засновник ГО «Орелі».

I-45 Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко, О. В. Бондаренко, Ю. С. Ягусевич

Селекція та збереження порід коней в Україні : збір. наук. пр. / Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко, О. В. Бондаренко, Ю. С. Ягусевич ; за заг. ред. Т. Є. Ільницької. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. – 91 с.

ISBN 978-617-8633-93-6

Викладено матеріали, в яких висвітлені результати досліджень лабораторії збереження генетичних ресурсів тварин Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН за 2019–2023 рр. Виконавцями розроблені Програми по створенню нового селекційного досягнення у конярстві – української спортивної породної групи та реконструкції аборигенної української поліської породи. Детально описана система оцінки та відбору коней, сформований цільовий стандарт та наведена характеристика основних селекційних ознак. Програми розроблені з врахуванням вимог до програми розведення, викладених у Регламенті Комісії ЄС 2016/1012 від 8 червня 2016 року.

Видання розраховано на спеціалістів племінних господарств, фахівців з конярства, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів, власників коней та інших зацікавлених осіб.

УДК 636.1.06.082.2

ISBN 978-617-8633-93-6

© Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко,
О. В. Бондаренко, Ю. С. Ягусевич, 2025
© Інститут розведення і генетики тварин
імені М.В. Зубця НААН, 2025
© Видавництво Ліра-К, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ТЕРМІНИ І СКОРОЧЕННЯ.....	7
ПРОГРАМА СТВОРЕННЯ ПОРОДНОЇ ГРУПИ КОНЕЙ СПОРТИВНОГО НАПРЯМУ ВИКОРИСТАННЯ	9
1. Мета створення української спортивної породної групи	10
2. Методика створення нової породної групи коней спортивного напрямку використання.....	11
2.1 Методи створення	11
2.2 Коротка характеристика вихідних порід	12
2.3 Основні вимоги до коней вихідних порід, які використовуються при створенні української спортивної породної групи.....	12
2.4 Ведення реєстру української спортивної породної групи, що створюється.....	15
2.5 Етапи створення нової породної групи спортивних коней	17
2.6 Бажаний тип і цільові стандарти	18
3 Характеристика коней нової породної групи спортивного напрямку використання	21
3.1 Характеристика походження	22
3.2 Тілобудова та екстер'єр	24
3.3 Спортивна продуктивність.....	25
3.4 Характеристика відтворювального складу новостворюваної породної групи.....	26
3.5 Генеалогічна структура	29
4 Система оцінки та відбору коней при створенні української спортивної породної групи	29

4.1 Контроль достовірності походження тварин за допомогою ДНК-тестування	31
4.2 Лінійна класифікація типу, екстер'єру та роботоздатності коней	32
4.3 Оцінка екстер'єру, рухів, стрибків та характеру коней (виводка та «тест на свободі»).....	34
4.4 Рентгенологічні дослідження кінцівок	35
4.5 Оцінка рухів та спортивних якостей коней під вершником («тест під сідлом»).....	36
4.6 Оцінка спортивної роботоздатності за результатами виступів коней у змаганнях з класичних видів кінного спорту.....	39
4.7 Визначення племінної цінності коней за використання методу BLUP (найкращого лінійного незміщеного прогнозу) («модель тварини»).....	40
5 Запис жеребців та кобил до основного розділу реєстру	45
5.1 Оцінка жеребців-плідників	46
5.2 Оцінка кобил для племінного використання	48
6 Наукові публікації за тематикою.....	50
Додатки.....	52
ПРОГРАМА РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ.....	60
1. Мета та період реалізації програми	61
2. Коротка історія досліджень поліської популяції коней.....	62
3. Характеристика поголів'я поліської породи.....	64
4. Система оцінки та відбору коней при реконструкції української поліської породи.....	67
4.1 Основні критерії оцінки та відбору коней.....	67

4.2 Бажаний тип та цільовий стандарт основних ознак	68
4.3 Основні етапи оцінки та відбору коней	70
4.4 Контроль достовірності походження тварин за допомогою ДНК-тестування	71
4.5 Опис ознак екстер'єру, рухів та темпераменту за лінійною шкалою.....	72
4.6 Основні принципи та етапи оцінки робочої продуктивності.....	77
5. Рекомендації до відбору коней для включення у програму.....	78
6. Методика реконструкції української поліської породи.....	79
6.1 Методи розведення	79
6.2 Ведення реєстру українських поліських коней	80
6.3 Запис коней до реєстрів схвалених жеребців та оцінених кобил .	81
6.4 Визначення родоначальників української поліської породи	82
7. Етапи реконструкції української поліської породи коней	82
8. Список використаної літератури	84
Додатки	86

ПЕРЕДМОВА

У сучасному світі, на тлі інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та глобалізації, спостерігається тенденція до витіснення менш конкурентоспроможних аборигенних порід та популяцій тварин. Цей процес призводить до втрати унікальних генетичних ресурсів, які, хоча й можуть мати нижчу продуктивність за окремими показниками, характеризуються високою адаптованістю до місцевих умов та є носіями цінних генів. Збереження генетичного біорізноманіття тварин є критично важливим для забезпечення продовольчої безпеки, стійкості агросистем та адаптації до змін клімату. Глобальний контекст вказує на суперечність між прагненням до підвищення продуктивності через спеціалізацію порід та нагальною потребою у збереженні біорізноманіття. Зусилля України, що представлені у відповідних програмах, безпосередньо відповідають на цей глобальний виклик, прагнучі як до спеціалізованого розведення, так і до відновлення аборигенних порід.

Конярство, як одна з найдавніших галузей тваринництва, відіграє особливу роль у підтримці біорізноманіття. Коні є не лише джерелом сільськогосподарської продукції чи спортивних досягнень, але й невід'ємною частиною культурного ландшафту та екосистем. Збереження різноманіття порід коней забезпечує генетичний резерв для майбутньої селекції та адаптації до нових викликів, підвищуючи стійкість галузі до зовнішніх впливів.

В Україні розроблені та реалізуються дві програми, які демонструють комплексний підхід до збереження генетичних ресурсів коней. Перша – «Програма створення породної групи коней спортивного напрямку використання», затверджена у 2020 році. Вона спрямована на формування нової, конкурентоспроможної спортивної породної групи шляхом консолідації та ефективного використання існуючого та імпортованого генофонду. Друга – «Програма реконструкції української поліської породи коней», розроблена у 2023 році. Вона зосереджена на відновленні аборигенної популяції, що перебуває на межі зникнення, з акцентом на її унікальних адаптивних та культурних якостях. Обидві програми, хоча й мають різні цілі, спільно сприяють збереженню та розширенню генетичного різноманіття у вітчизняному конярстві, демонструючи стратегічне бачення управління генетичними ресурсами.

ТЕРМІНИ І СКОРОЧЕННЯ

FEI (Federation Equestrian International) – Міжнародна федерація з кінного спорту.

KWPN – голландська теплокровна.

WBFSH (World Breeding Federation for sport horses) – Всесвітня Племінна Федерація для спортивних коней, єдина у світі міжнародна федерація племінних книг для спортивних коней та є основним зв'язком між племінними організаціями спортивних коней та міжнародним кінним спортом (FEI).

Білоруська поліська порода – це частина популяції поліської породи коней, яка походить, утримується та розводиться на території Білоруського Полісся.

Білоруське Полісся – частина Полісся, що знаходиться на території Республіки Білорусь. Складова частина Поліської низовини, що поступово переходить у Прибузьку рівнину на заході й Придніпровській низовині на сході.

ГОЛШ. – голштинська.

НВ – група коней, які не мають офіційних документів, що підтверджують походження.

Поліські коні – узагальнююча назва коней, які народжені на території Полісся, за типом та будовою тіла відповідають опису поліської породи в наукових та літературних джерелах.

Р. н. – рік народження.

Реєстр коней української поліської породи (скорочено – Реєстр) – база даних (реєстр), в якому реєструються коні поліської популяції та їх потомки, які беруть участь у реконструкції поліської породи. Реєстр містить дані про походження коней, оцінку їх типу, екстер'єру, робочих якостей та отриманих потомків.

Реєстр коней української спортивної породної групи (скорочено – Реєстр) – база даних (реєстр), в якому реєструються коні вихідних порід та їх нащадки, які беруть участь у створенні нової породної групи. Реєстр містить дані про походження коней, оцінку їх типу, екстер'єру, робочих якостей та спортивні результати.

Реконструкція породи – це відновлення поголів'я коней визначеної породи, яке повністю зникло або залишилось у кількості недостатній для збереження. Термін вживається у відповідності до Регламенту Комісії ЄС 2016/1012 від 8 червня 2016 року «Регулювання тваринництва» [1].

ТРАК. – тракененська.

УВ – українська верхова.

Українська поліська порода (скорочено – УП) – це частина популяції поліської породи коней, яка походить, утримується та розводиться на території Українського Полісся.

Українська спортивна породна група (скорочено – УСП) – група коней спортивного напрямку використання, якій характерні високі показники спортивної продуктивності, відрізняється від інших спортивних порід за типом будови тіла, генеалогією, кровністю за вихідними породами та рівнем спортивної роботоздатності.

Українське Полісся – частина Полісся, яка охоплює зону мішаних лісів і Поліську низовину в межах України.

ФР. СЕЛЬ – французький сель.

ЧВ – чистокровна верхова.

ПРОГРАМА СТВОРЕННЯ ПОРОДНОЇ ГРУПИ КОНЕЙ СПОРТИВНОГО НАПРЯМУ ВИКОРИСТАННЯ

Автори: Т. Є. Ільницька, О. В. Бондаренко

Програма розроблена у співавторстві з громадською спілкою «Асоціація кіннозаводчиків України», розглянуто і схвалено вченою радою Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (протокол № 12 від 23 грудня 2020 року).

Спортивне конярство в Україні, незважаючи на складну економічну ситуацію у країні останні 15 років, стрімко розвивається. Кількість змагань з класичних видів кінного спорту збільшується. Також спостерігається тенденція до збільшення поголів'я спортивних коней, більше ніж в 2,5 рази. Змінюються і вимоги до робочої продуктивності коней. В селекційно-племінній роботі Нідерланди та Німеччина, які є лідерами у цій галузі, широко впроваджують сучасні методи оцінки та підбору коней: BLUP, лінійна оцінка, індекс остеохондрозу та інші. Розроблені та широко впроваджені нові методи оцінки з використанням геномної селекції для раннього прогнозування спортивної роботоздатності. На жаль, в Україні сучасні методи оцінки та відбору при роботі з українською верховою породою коней не набули широкого впровадження. Вітчизняна спортивна порода почала значно поступатися за спортивною роботоздатністю імпортованим. Результатом чого стало скорочення поголів'я коней української верхової породи при збільшенні загальної кількості спортивних коней різного походження.

За період незалежності в Україні почався активний імпорт коней західно-європейських спортивних порід. За цей час було створено декілька сучасних кінних заводів, які займаються розведенням коней вестфальської, ганноверської та інших західно-європейських порід. Для поліпшення спортивних якостей коней української верхової породи селекціонери почали масово схрещувати кобил з жеребцями інших порід, часто перевищуючи допустимі ступені кровності, намагаючись якнайшвидше поліпшити роботоздатність потомства. При цьому спостерігався позитивний вплив на селекційні ознаки потомства, збільшені основні проміри та покращена результативність у спортивних змаганнях.

Унаслідок тривалої селекційно-племінної роботи, склалися всі передумови для створення нової породної групи коней під назвою «українська спортивна», в якій спільною рисою з українською верховою є напрям продуктивності, а саме – спортивний, при вірогідних відмінностях за типом будови тіла, походженням та перевагах за показниками рівня спортивної продуктивності. При цьому планується ефективне використання імпортованого поголів'я для створення нових генеалогічних комплексів і типів, що забезпечить біологічне різноманіття генетичних ресурсів конярства відповідно до затвердженої Програми створення.

1. МЕТА СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ

Основною метою є створення нової породної групи коней спортивного напрямку використання за допомогою нових методичних підходів до оцінки і відбору племінного матеріалу, що дасть можливість за короткий термін представити на вітчизняний та світовий ринок коней з високими показниками робочої продуктивності та скласти гідну конкуренцію на змаганнях усіх рівнів.

Коні УСП повинні бути крупні, костисті, з добре вираженим спортивним типом, сухою міцною конституцією, правильною, гармонійною будовою тіла, правильним екстер'єром, з добре вираженим верховим типом. Враховуючи досвід провідних спортивних племінних організацій доцільно проводити відбір та оцінку коней до відтворювального складу за спеціалізацією відповідно виду кінного спорту: виїздка чи конкур.

Згідно з положенням про проведення апробації та реєстрації селекційних досягнень у тваринництві, «породна група» це відносно велика за чисельністю група тварин з певними ознаками, які ще не повністю відповідають встановленим до породи вимогам, яку не можна віднести до породи через недостатню чисельність тварин та неспроможність до тривалого розведення «в собі». Виходячи з цього, є підстави зазначити, що в Україні, внаслідок тривалої роботи, склалися всі передумови для оформлення нової породної групи коней під назвою «українська спортивна», в якій спільною рисою з українською верховою є напрям продуктивності, а саме – спортивний, при вірогідних відмінностях за типом будови тіла, походженням, та перевагах за показниками рівня спортивної продуктивності.

Робота з апробації та затвердження нової породної групи коней – українська спортивна, як селекційного досягнення, дасть змогу на законодавчому рівні вести і проводити державну реєстрацію та племінний облік коней у відповідному Реєстрі, а також консолідувати та спрямувати селекційну роботу з ними в напрямі покращення селекційних ознак та визнання коней вітчизняної селекції на міжнародному рівні.

Після затвердження та широкого впровадження Програми створення породної групи коней спортивного напрямку використання наступним кроком буде визнання УСП на міжнародному рівні через членство в WBFSH. Це дасть можливість коням вітчизняної селекції брати участь та перемогати в Племінному Чемпіонаті Світу для спортивних коней (WBCYN).

2. МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ НОВОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ КОНЕЙ СПОРТИВНОГО НАПРЯМУ ВИКОРИСТАННЯ

2.1 МЕТОДИ СТВОРЕННЯ

Передумовою виділення нової породної групи спортивних коней є консолідація помісей різних генотипів, які поєднують в собі кращі спортивні якості необхідні для успішних виступів у сучасних змаганнях з кінного спорту, при цьому пристосовані до місцевих умов розведення та стало передають селекційні ознаки потомству.

За роки незалежності до України було імпортовано значну чисельність племінного поголів'я коней західно-європейських порід, яке за типом та якістю значно відрізнялось від місцевого поголів'я. Коневласники при оцінці та відборі молодняку використовували досвід провідних Племінних Асоціацій, який відмінний від вітчизняної системи оцінки та відбору коней української верхової породи.

При створенні нової породної групи спортивних коней використовується наступні методи і теоретичні положення:

1. Частка кровності за вихідними породами є умовною. Головними критеріями відповідності новому типу є висока спортивна роботоздатність, конституційно-екстер'єрні ознаки та пристосованість до місцевих умов утримання та випробування.

2. Закладання заводських ліній та маточних родин кращих за роботоздатністю та препотентністю жеребців-плідників вихідних порід

та УСП з урахуванням їх оцінки за власною роботоздатністю та якістю потомства.

2.2. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИХІДНИХ ПОРІД

Основними вихідними породами, які повністю відповідають поставленій меті, є європейські напівкровні породи спортивного напрямку роботоздатності. Племінні організації, які реєструють та ведуть племінні книги вищезазначених порід є повноцінними членами WBFSH, що гарантує високий рівень селекційно-племінної роботи.

Перелік Племінних Асоціацій – членів WBFSH наведений у додатку 5.

Також однією із вихідних порід є чистокровна верхова. Використання коней цієї породи дає можливість зберігати унікальні якості у напівкровних породах, такі як «сухість» екстер'єру, жвавість та бажання співпрацювати із вершником.

Також зустрічаються коні, які походять від батьків української верхової, арабської та рисистої групи порід.

2.3 ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО КОНЕЙ ВИХІДНИХ ПОРІД, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ

Незалежно від породної приналежності, для усіх коней необхідно провести ДНК-тестування, мати документи, які підтверджують походження та провести оцінку екстер'єру, рухів та роботоздатності відповідно їх віку та підготовки.

До Основного розділу Реєстру включають коней старше 3 років залежно від результатів оцінки до розділів: Реєстр схвалених жеребців та Реєстр оцінених кобил.

В залежності від напрямку селекції встановлюють окремо основні вимоги до типу, висоти в холці, екстер'єру, рухів та продуктивності жеребців та кобил, нащадки яких реєструють як коней українського спортивного породного типу.

Для отримання коней виїздового напрямку використання необхідно відбирати коней з такими ознаками:

- 1) Висота в холці: жеребці – 168–175 см, кобили – 165–172 см.

2) Тип – верхового типу з довгими лініями та пропорційною будовою.

3) Будова тіла та екстер'єр: тіло прямокутної форми; корпус тіла горизонтальний або направлений уверх; довгі міцні сухі кінцівки; легке з'єднання голови та шиї; довга пропорційна шия, піднята вверх з добре розвиненою мускулатурою верхньої лінії; міцна, добре розвинена мускулатура спини та попереку з правильною будовою; привабливий екстер'єр.

4) Рухи: крок – чіткий в 4 темпи, активний, гнучкий та імпульсивний; рись – з чітким підвисанням у повітрі в два темпи; рух активний, гнучкий, імпульсивний та збалансований (втримання тіла коня у повітрі); галоп – з чітким підвисанням у повітрі в два темпи, активний рух, легкий та гнучкий, імпульсивний та збалансований; здатність коня подовжувати та скорочувати рухи без втрати ритму, такту, балансу та легкості; здатність перерозподілу центру рівноваги з передніх кінцівок на задні; достатня гнучкість у суглобах, особливо у задній частині корпусу, легкий рух плеча з високим підняттям зап'ястка.

5) Характер: бажання сумлінно працювати з вершником, працьовитість, інтелігентність, доброзичливість до людей та інших тварин, швидка реакція на засоби управління.

6) Роботоздатність: за рухомими якостями оцінка не нижче 75 балів для жеребців та 50 балів для кобил.

Жеребці старшого віку, які брали участь у змаганнях з виїздки, повинні бути переможцями або призерами змагань рівня Чемпіонату, Кубка України або Міжнародних змагань (1–2 рівня змагань за шкалою оцінки спортивної роботоздатності, яка наведена у додатку 3) у програмі Великого призу або 1–2 рівня змагань з триборства за шкалою оцінки спортивної роботоздатності, яка наведена у додатку 4.

Відповідно, якщо метою селекції є отримання коней для конкуру, то необхідно відбирати до відтворення тварин, які мають наступні ознаки:

1) Висота в холці: жеребці – 165–170 см, кобили – 163–168 см.

2) Тип – верхового типу з довгими лініями та пропорційною будовою.

3) Будова тіла та екстер'єр: тіло прямокутної форми; корпус тіла має горизонтальне положення; довга шия та злегка піднята вверх; добре розвинена мускулатура верхньої лінії шиї; міцні сухі кінцівки без недоліків; міцна, добре розвинена мускулатура спини та попереку з правильною будовою; привабливий екстер'єр.

4) Рухи: крок – ритмічний в 4 удари, активний, гнучкий та імпульсивний; рись – ритмічна в два удари; рух активний, гнучкий, імпульсивний та збалансований (втримання тіла коня у повітрі); галоп – з чітким підвисанням у повітрі в два удари, активний рух, легкий та гнучкий, імпульсивний та збалансований; здатність легко подовжуватися та скорочуватися на галопі без втрати ритму, такту, балансу та легкості; галоп легкий та збалансований без значного захвату простору.

5) Стрибок: характерна здатність швидко «збиратися» на останньому темпі галопу перед стрибком та здатність розміщувати задні кінцівки дуже близько під корпусом для сильного поштовху; швидкість та сила поштовху від землі на початку стрибка; стрибок направлений вгору – найвища точка холки при цьому повинна знаходитись над серединою перешкоди; добре зігнуті передні кінцівки та підняті вище горизонталі; добрий «баскюль», що виражається в опусканні шиї донизу під час стрибка, поперек слідує за напрямом шиї та добре відкриття задньої частини корпусу, атлетичність, гнучкість, здатність розвивати швидкість під час стрибка, легке приземлення та легкий галоп; акуратність та розрахунок сили при стрибку.

6) Характер: сміливість, бажання сумлінно працювати з вершником, працьовитість, високі розумові здібності – кінь повинен сам вміти розраховувати стрибок, інтелігентність, доброзичливість до людей та інших тварин, швидка реакція на засоби управління.

7) Роботоздатність: за рухомими та стрибковими якостями оцінка не нижче 75 балів для жеребців та 50 балів для кобил.

Жеребці старшого віку, які брали участь у змаганнях з конкуру повинні бути переможцями або призерами змагань рівня Чемпіонату, Кубка України або Міжнародних змагань на висотних маршрутах (150 см) (1–2 рівня змагань за шкалою оцінки спортивної роботоздатності, яка наведена у додатку 2) або 1–2 рівня змагань з триборства за шкалою оцінки спортивної роботоздатності, яка наведена у додатку 4.

Зазначені характеристики відповідають сучасним вимогам до спортивних коней вищого рівня Гран Прі. Відбір для племінної роботи кобил та жеребців, які найбільше відповідають цим характеристикам, дає можливість ефективно використовувати генетичний потенціал, який є вже на території України та отримувати конкурентоздатну продукцію.

2.4 ВЕДЕННЯ РЕЄСТРУ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ, ЩО СТВОРЮЄТЬСЯ

З метою збору, обробки та зберігання інформації про коней вихідних порід та їх нащадків, які беруть участь у створенні нової породної групи був розроблений **Реєстр коней української спортивної породної групи** (скорочено – Реєстр), який містить дані про походження тварин, оцінку їх типу, екстер'єру, робочих якостей та спортивні результати.

Для ефективної оцінки та відбору коней Реєстр розділений на розділи, в яких реєструють коней залежно від породної приналежності та якості батьків. Також до Реєстру вносять жеребців та кобил вихідних порід, які відповідають визначеним вимогам за походженням та оцінкою.

Схема реєстрації коней української спортивної породної групи в розділах Реєстру залежно від походження батьків та їх оцінки наведена в таблиці 1.

Реєстр включає наступні розділи:

Основний розділ, який складається із Реєстру лошат, Реєстру схвалених жеребців, Реєстру оцінених кобил;

Розділ А;

Розділ Б.

Основний розділ містить інформацію про коней, які складають основне поголів'я української спортивної породної групи. Для ефективної селекції розділ розділений на відповідні реєстри:

Реєстр лошат – коні віком від 6 місяців, які не зареєстровані в інших племінних книгах та мають відоме підтверджене походження. При цьому: батько має бути внесений до Реєстру схвалених жеребців, матір —до Основного розділу, або до Реєстру А, або до Реєстру Б при умові, що батько матері повинен бути схвалений для УСП або асоціаціями-членами WBFSH;

Реєстр схвалених жеребців містить інформацію про коней УСП або іншого походження, які мають підтверджене походження, оцінку за екстер'єр, рухи на свободі, під сідлом не нижче 75 балів, однак не нижче 6 балів за кожну ознаку;

Таблиця 1 – Схема реєстрації коней української спортивної породи в Реєстрі в залежності від походження батьків та їх оцінки

ЖЕРЕБЦІ	КОБИЛИ							
	УСП			Спор- тивні поро- ди*	УВ	ЧВ	Інші поро- ди	НВ
	Рл/ Ор	А	Б					
Схвалені для УСП	<i>Рл/ Ор</i>	<i>Рл/ Ор</i>	<i>Рл/ Ор**</i>	<i>Кл</i>	<i>А</i>	<i>Рл</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>
Ліцензовані Асоціаціями-членами WBFSH	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А**</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>
Жеребці УСП, які проходять оцінку	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>
Жеребці, зареєстровані Асоціаціями-членами WBFSH	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>
ЧВ	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>	-	<i>Б</i>	<i>Б</i>
УВ та інші породи	<i>А</i>	<i>А</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>
Зареєстровані в УСП, але не схвалені та не проходять оцінку	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>
НВ	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>	<i>Б</i>

Примітка:

* Коні, зареєстровані в племкнигах Асоціацій – членів WBFSH

** Для реєстрації приплоду у Рл або реєстру А, батько матері повинен бути ліцензований/схвалений для УС або Асоціаціями-членами WBFSH. В інших випадках лоша реєструється в реєстрі Б.

Рл Реєстр лошат

Ор. Основний розділ

А Розділ А

Б Розділ Б

Реєстр оцінених кобил містить інформацію про кобил, які зареєстровані як УСП або інших порід, мають підтверджене походження, оцінку за екстер'єр, рухи на свободі, під сідлом не нижче 50 балів, однак не нижче 4 балів за кожну ознаку.

В **розділ А** реєструють кобил та жеребців незалежно від віку, які походять:

- від жеребців, які ліцензовані або зареєстровані Асоціаціями-членами WBFSH або чистокровної верхової, української верхової та іншої породи спортивного напрямку використання;

- від кобил української верхової та іншої породи спортивного напрямку використання.

Розділ В містить інформацію про кобил та жеребців незалежно від віку, які за походженням відповідають наступним умовам:

- батько зареєстрований в Реєстрі лошат або Розділі А та проходить оцінку або не схвалений до племінного використання, або має невідоме походження;

- матір має невідоме походження.

В український спортивній породній групі не реєструють коней, які мають 100% чистокровної або рисистої крові.

В залежності від якості коней, а саме схвалення до племінного використання, підтвердження походження, оцінка за якістю нащадків, протягом життя кінь може бути переміщений до іншого розділу.

2.5 ЕТАПИ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ СПОРТИВНИХ КОНЕЙ

На етапі створення нової породної групи проводиться реєстрація поголів'я коней спортивного напрямку використання, яке не зареєстроване в жодній племінній книзі, власники яких є членами Асоціації кіннозаводчиків України та поділяють мету організації щодо забезпечення отримання та розведення коней, які за своїми якостями відповідають європейським вимогам.

Жеребці та кобили, які зареєстровані в інших племінних книгах, вносяться до Реєстру тільки як коні вихідних порід у Основний розділ.

На першому етапі формування породної групи для оцінки жеребців і кобил використовують спрощену систему. В господарстві реєстратор проводить огляд та оцінку поголів'я з використанням лінійної

класифікації типу, екстер'єру та роботоздатності. За бажанням власника коні проходять оцінку стрибкових здібностей.

Лошат та молодняк реєструють в Реєстрі лошат Основного Розділу, розділі А та Б відповідно вимог зазначених в таблиці 1. Після досягнення ними 2,5-річного віку, вони проходять оцінку визначену в п. 5 цієї Програми.

Оцінку та відбір жеребців та кобил вихідних порід проводять за вимогами визначених в п. 6 цієї Програми, при цьому за пріоритетом ознаки розподіляють наступним чином:

1. Характер – готовність коня сумлінно співпрацювати з людиною.

2. Роботоздатність – сильний та технічний стрибок (для конкурних коней), правильні та продуктивні рухи на всіх алюрах (для виїздових коней).

3. Екстер'єр – важлива привабливість, аристократичність, правильна будова тіла, відсутність вад та недоліків.

Наступним етапом є консолідація кращого поголів'я спортивних коней, які зареєстровані в Основному розділі за спортивними ознаками та розведення «в собі» із залученням кращих спортивних жеребців-плідників (їх спермопродукції). Також доцільним є залучення маточного поголів'я коней західно-європейських порід, цілі селекції яких визначені, як отримання спортивних коней рівня Гран-Прі.

2.6 БАЖАНИЙ ТИП І ЦІЛЬОВІ СТАНДАРТИ

Коні українського спортивного породного типу повинні бути крупні, костисті, з добре вираженим спортивним типом, сухою міцною конституцією, правильною, гармонійною будовою тіла, правильним екстер'єром, з добре вираженим верховим типом.

Бажані масті – гніда, ворона, сіра, руда та їх різновиди.

Цільові стандарти за основними селекційними ознаками, за висотою в холці та мінімальні вимоги до спортивної продуктивності коней, яких відбирають у відтворювальний склад новостворюваної української спортивної породної групи (табл. 2).

Враховуючі досвід провідних спортивних плеємних організацій доцільно проводити відбір та оцінку коней за спеціалізацією відповідно виду кінного спорту: виїздка чи конкур.

Таблиця 2 – Цільові стандарти для коней української спортивної породної групи

НАПРЯМ СПОРТИВНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ	
Виїздка	Конкур
1	2
Висота в холці, см.	
жеребці: 168–175 кобили: 165–172	жеребці: 165–170 кобили: 163–168
Будова тіла та екстер'єр	
- прямокутна форма - довгі лінії з пропорційною будовою тіла - корпус тіла направлений уверх - довгі кінцівки - легке з'єднання голови та шиї - довга шия, піднята вверху та вигнута аркою, добре розвинена мускулатура верхньої лінії - міцна, добре розвинена мускулатура спини та попереку з правильною будовою - правильна та міцна основа - привабливість	- прямокутна форма - довгі лінії з пропорційною будовою тіла - корпус тіла має горизонтальне положення - довга шия, злегка піднята вверху та вигнута аркою, добре розвинена мускулатура верхньої лінії - міцна, добре розвинена мускулатура спини та попереку з правильною будовою - правильна та міцна основа - привабливість
Рухи	
- крок чіткий в 4 темпи, активний рух, гнучкість та імпульсивність - рись з чітким підвисанням у повітрі в два темпи, активний рух, гнучкість, імпульсивність та збалансованість, утримання себе у повітрі - галоп з чітким підвисанням у повітрі в два темпи, активний рух, легкість та гнучкість, імпульсивність та збалансованість, утримання себе у повітрі - здатність коня подовжувати та скорочувати рухи без втрати ритму, такту, балансу та легкості - перерозподіл центру рівноваги з передніх кінцівок на задні - гнучкість у суглобах, особливо у задній частині корпусу, вільний рух плеча з підняттям зап'ястка	- крок ритмічний в 4 удари, активний рух, гнучкість та імпульсивність - рись ритмічна в два удари, активний рух, гнучкість, імпульсивність та збалансованість, утримання себе у повітрі - галоп з чітким підвисанням у повітрі в два удари, активний рух, легкість та гнучкість, імпульсивність та збалансованість, утримання себе у повітрі - здатність легко подовжуватися та скорочуватися на галопі без втрати ритму, такту, балансу та легкості - галоп легкий та збалансований без значного захвату простору - кінь несе себе горизонтально

Стрибок	
	- здатність дуже добре збиратися на останньому темпі галопу перед стрибком та здатність розміщувати задні кінцівки дуже близько під корпусом для сильного поштовху - швидкість та сила поштовху від землі при початку стрибка - стрибок направлений вверх. Найвища точка холки при цьому повинна знаходитись над серединою перешкоди - добре зігнуті передні кінцівки та підняті вище горизонталі - добре «баскюль», що виражається в опусканні шиї донизу під час стрибка, поперек слідує за напрямом шиї та добре відкриття задньої частини корпусу - атлетичність, гнучкість, здатність розвивати швидкість під час стрибка, легке приземлення та легкий галоп. Акуратність, сила, можливості.
Характер	
- бажання сумлінно працювати - чесність - інтелігентність - доброзичливість - швидка реакція на засоби управління.	- сміливість - бажання сумлінно працювати - чесність - високі розумові здібності – кінь повинен сам вміти розраховувати стрибок - інтелігентність - доброзичливість - швидка реакція на засоби управління.
Спортивна продуктивність коней у різному віці	
Виконання їзди зазначеного рівня з мінімальним відсотком	Успішно подоланні без штрафних балів маршрути з висотою перешкод, см:
4-х років	
Тест FEI для 4-річних коней: 65% або більше	100 – 105
5-ти років	
Тест FEI для 5-річних коней: 65% або більше	105 – 110
6 років	
Тест FEI для 6-річних коней: 65% або більше	110 – 1.15

7-8 років	
Їзда рівня «М» – мінімум 60%	120 – 125
9 років і старше	
Їзда рівня Великий Приз, мінімум 60%	130 – 140

При цьому необхідно враховувати, що для виїздових коней необхідно отримати за життя результат за 4 тестами (їздами) відповідно віку з різними суддями, для конкурних – 5 чистих маршрутів на 5 різних змаганнях національного рівня. Це дасть можливість відібрати коней, які мають високу племінну цінність за робочими якостями.

3. ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЕЙ НОВОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ СПОРТИВНОГО НАПРЯМУ ВИКОРИСТАННЯ

У змаганнях з кінного спорту за період з 2013 по 2020 роки взяло участь 1250 коней різних порід. За останні 8 років породне співвідношення популяції спортивних коней значно змінилося. Переважають коні (39,60%), які належать до порід західно-європейського кореня (вестфальська, ганноверська, голландська теплокровна, бельгійська теплокровна тощо). Також відмічено значне скорочення поголів'я коней української верхової породи на 30,18% від загальної кількості. При цьому кількість коней, які віднесені до новостворюваної української спортивної групи, поступово збільшилась і в період з 2013 по 2020 роки змінилась від 6,66 до 32,32 % (табл. 3).

Наведене поголів'я належить приватним особам та господарствам різних форм власності. Загальна чисельність поголів'я, що відповідає встановленому цільовому стандарту нової породної групи, налічує 965 голів коней, у тому числі 256 маток та 17 жеребців-плідників різної породної належності (табл. 4).

Таблиця 3 – Склад та чисельність породного складу спортивних коней

Порода/група коней	Поголів'я, гол.	%
Коні, які відповідають цільовому стандарту для УСП	404	32,32
Українська верхова	320	25,60
Група порід західно-європейського кореня	495	39,60
Чистокровна верхова	10	0,80
Інші	21	1,68
Усього	1250	100

Таблиця 4 – Кількісний склад коней в Україні спільного походження

Порода/група коней	Поголів'я, гол.				
	Жеребці	Кобили	Спортивні	Молодняк різного віку	Всього
Коні, які відповідають цільовому стандарту для УСП	17	256	404	288	965
Українська верхова порода	38	553	320	698	1574
Невстановленого походження	7	152	301	131	591

3.1 ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХОДЖЕННЯ

Був проведений аналіз родоводів коней української спортивної породної групи, що створюється та української верхової породи (для порівняння), які брали участь у змаганнях з кінного спорту. Питома вага різних порід в походженні цих груп коней представлена на рисунку 1.

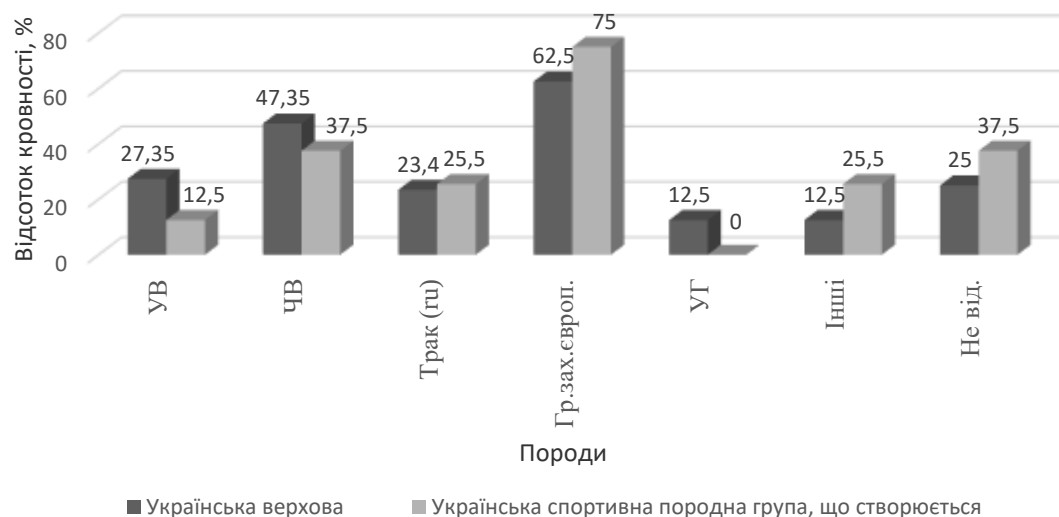

Рисунок 1 – Оцінка походження коней у розрізі кровності за породами

Примітка: УВ – українська верхова; ЧВ – чистокровна верхова; Трак (ru) – тракененська російської селекції; Гр.зах.європ. – група порід західно-європейського кореня; УГ – угорська; невід. – невідомого походження.

Більшість коней (95,2%) української верхової породи мають у своїх родоводах представників інших порід. При цьому середній відсоток кровності за основною породою склав лише 27,35%. Кровність за вихідними породами досягає 62,5%, що суперечить основним положенням діючої Програми селекції, а саме: допуск міжпородного схрещування лише на рівні прилиття крові.

Коні нової породної групи за кровністю основних порід значно відрізняються від української верхової. Це обумовлено різними підходами в селекційній роботі з ними, де основним методом удосконалення є схрещування з представниками кращого світового генофонду – породами західно-європейського кореня, такі як вестфальська, голландська теплокровна, бельгійська теплокровна, ганноверська та інші. Серед них високий відсоток коней невідомого походження (37,5%) пояснюється відсутністю до останнього часу централізованого обліку таких коней в Україні та неможливістю підтвердження інформації про породну приналежність батьків.

3.2 ТІЛОБУДОВА ТА ЕКСТЕР'ЄР

Тварини української спортивної породної групи, що створюється характеризуються сухою міцною конституцією, правильною, гармонійною будовою тіла, прямокутною горизонтальною формою тулуба, правильним екстер'єром, з добре вираженим спортивним типом. Голова суха, середнього розміру, шия довга, плече – довге та «косе», спина міцна, пряма, довга, поперек прямий, круп довгий, який має достатній нахил біля 45° , кінцівки сухі, міцні та не мають значних відхилень у будові.

За характером коні новостворюваної породної групи спокійні, добре реагують на засоби управління вершником та швидко проходять заїздки.

Масть: гніда (зустрічається у 40% коней), руда (30%), ворона (15%), сіра (5%).

За результатами оцінки були визначені основні проміри коней старшого віку української спортивної групи, що створюється (табл. 5).

Таблиця 5 – Проміри коней української спортивної породної групи, що створюється

Показник	Жеребці	Кобили
Висота у холці, см	169–175	165–167
Обхват грудей, см	195–198	192–200
Обхват п'ястка, см	22,5–22,5	19,5–22,0

При цьому такий промір як коса довжина тулубу не був зазначений, тому що у більшості коней не можливо технічно взяти цей показник. Аналіз показників промірів показав, що новостворювана породна група тварин перевищувала коней української верхової породи за висотою в холці на 2,1 см ($P > 0,95$) а за обхватом п'ястки на 2,5 см ($P > 0,95$).

3.3 СПОРТИВНА ПРОДУКТИВНІСТЬ

Аналіз динаміки спортивних результатів показав, що тварини, які були віднесені до новостворюваної породної групи переважали коней української верхової породи майже на 2 бали (табл. 6). Серед них, ті, які виступали в конкурсах рівня 125–145 см склали 20%, на противагу коням української верхової породи (17%). Також виявлені конкурні коні найвищого рівня, які долають маршрути рівня 150 см та вище.

Таблиця 6 – Спортивна роботоздатність коней різних порід

Порода/група коней	Σ бал	M ± m
Коні, які відповідають цільовому стандарту для УСП	11052,0	23,03 ± 1,27
Група порід західно-європейського кореня:	13614,0	56,72 ± 3,08
в т.ч. вестфальська	4876,5	57,4 ± 5,04
бельгійська теплокровна	2736,5	76,01 ± 10,12
голландська	1410,0	49,57 ± 6,57
Українська верхова	2652,1	21,05 ± 2,75
Чистокровна верхова	82,0	27,33 ± 20,93
Будьонівська	47,5	23,75 ± 19,25
Інші неспортивні	19,0	9,5 ± 4,5
Усього	-	32,22 ± 1,31

Результати виступів спортивних коней нового породного типу у класичних видах кінного спорту представлені у таблиці 7.

Таблиця 7 – Результати виступів спортивних коней нового породного типу

Вид кінного спорту	Рівень змагань	Результати	Кличка, стать, р. н., походження	Місце народження
Конкур	Чемпіонат Європи, CSI 3* (Австрія)	Переможець та призер маршрутів 140–150 см	Осман, мерин, 2005 р. н. (Atlantus van de Rosharde - Офелія)	ТОВ «Вінницький кінний завод»
Виїздка	Чемпіонат та Кубок України	Призер Малого Призу	Бенілюкс, мерин 2009 р. н. (Сандро УА – Баварія)	ТОВ «Росія»
Триборство	Чемпіонат України	Переможець	Апрель, мерин 2009 р. н. (Канвас РКЗ – Шанель)	ТОВ «Петриківський кінний завод»

3.4 ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО СКЛАДУ НОВОСТВОРЮВАНОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ

Загальне поголів'я української спортивної породної групи (коні, які відповідають цільовому стандарту для УСП) налічує 965 голів коней, у тому числі 256 маток та 17 жеребців-плідників різної породної належності (табл. 4). Досліджуване поголів'я належить приватним особам та господарствам різних форм власності.

Жеребці-плідники вихідних порід та української спортивної породної групи, що створюється, досить крупні, із середніми промірами (см.) 167,7–195,3–21,41, з добре вираженим спортивним типом, нарядні, костисті, характеризуються правильним екстер'єром, міцною конституцією. Для них характерна висока спортивна роботоздатність – 70% плідників брали участь у змаганнях II–III рівнів складності згідно розробленої шкали (додатки 2–4) та відносяться до класу коней рівня Гран-Прі. Всі плідники за своїм походження є нащадками кращих представників спортивних порід, поєднуючи у собі кращі їх якості.

Зоотехнічна характеристика жеребців – плідників представлена у табл. 8.

Таблиця 8 – Зоотехнічна характеристика жеребців-плідників

Порода/група коней	п, гол.	Проміри, см, $M \pm m$, CV%		
		висота в холці	обхват грудей	обхват п'ястка
Українська спортивна породна група, що створюється	17	167,7±0,40 2,32*	195,3±0,80 3,01	21,41±0,08 3,66
Українська верхова порода	38	165,0±0,39 2,09*	192,1±0,68 2,55	20,26±0,5 3,5
Невстановленого походження	7	164,3±0,33 2,95	192,3±0,62 3,39	20,62±0,07 3,79

Примітка. *P=0,90

Кобили української спортивної породної групи характеризуються достатньою крупністю, гарною тілобудовою та костистістю, добре

вираженим спортивним типом. В цілому, кобили мають правильний екстер'єр, міцну конституцію. Із недоліків зустрічаються: м'яка спина, звислий круп, сирість путових суглобів.

Зоотехнічна характеристика маточного складу спортивних порід різного походження представлений в таблиці 9.

Таблиця 9 – Зоотехнічна характеристика кобил

Порода/група коней	п, гол.	Проміри, см, $M \pm m$, CV%		
		висота в холці	обхват грудей	обхват п'ястка
Українська спортивна порода, що створюється	256	165,7 $\pm$ 0,40 2,32*	195,3 $\pm$ 0,80 3,01	21,41 $\pm$ 0,08 3,66*
Українська верхова порода	553	163,0 $\pm$ 0,39 2,09*	192,1 $\pm$ 0,68 2,55	20,26 $\pm$ 0,5 3,5
Невстановленого походження	152	164,3 $\pm$ 0,33 2,95	192,3 $\pm$ 0,62 3,39	20,62 $\pm$ 0,07 3,79

Примітка. *P=0,90

Для визначення ефективності використання в селекції коней української верхової породи проведено порівняльний аналіз якості племінного маточного складу за породами, а також породної належності батька конематок української верхової породи. Результати оцінки за селекційними ознаками представлено в таблиці 10.

Таблиця 10 – Оцінка конематок за основними селекційними ознаками в залежності від походження ($M \pm m$, бал, Cv%)

Порода/група коней	Кількість	Оцінка в балах (10-бальна шкала)		
		тип та екстер'єр	кінцівки та копита	якість рухів
Українська спортивна порода, що створюється	256	6,31 $\pm$ 0,89 2,3*	6,70 $\pm$ 1,25 1,89	6,17 $\pm$ 0,45 5,63*
Українська верхова порода	553	6,11 $\pm$ 1,71 3,75	5,61 $\pm$ 0,98 2,35	6,22 $\pm$ 0,70 8,13
Невстановленого походження	152	6,40 $\pm$ 0,53 3,89*	5,53 $\pm$ 0,93 1,1	6,45 $\pm$ 1,53 6,35

Примітка. *P=0,90

Як видно із таблиці 10 кобили різного походження за оцінкою типу та екстер'єру практично не відрізняються, але за якістю кінцівок матки української спортивної породної групи на 1,17 бали перевищують маток української верхової породи і на 1,09 бали кобил невстановленого походження. При цьому вірогідної різниці за цими показниками між породами не виявлено.

При розведенні коней української спортивної породної групи особливу увагу необхідно приділяти оцінці та добору у виробничий склад жеребців та маток за якістю кінцівок. В таблиці 11 представлена оцінка жеребців-плідників, що використовуються в селекційній роботі з кіньми спортивного походження.

За оцінкою якості рухів жеребці, які віднесені до української спортивної породної групи, на 1,00 бал переважають жеребців української верхової породи. За стрибковими якостями жеребці новостворюваної групи вірогідно перевищують українських верхових на 1,16 балів. Табличні дані, а саме середнє арифметичне, помилка та коефіцієнти мінливості свідчать про однотипність відібраних для селекції жеребців за екстер'єром, однак робочі якості підлягають подальшій інтенсивній селекції за якістю рухів та стрибка.

Таблиця 11 – Оцінка якості жеребців-плідників, $M \pm m$, бал, $C_v\%$

Порода/група коней	n	Тип та екстер'єр	Якість рухів	Стрибок
Українська спортивна породна група, що створюється	17	$6,40 \pm 0,71$ 2,69	$7,62 \pm 0,89$ 8,7*	$6,73 \pm 0,18$ 12,3*
Українська верхова порода	38	$5,76 \pm 0,22$ 3,2	$5,83 \pm 0,65$ 9,62*	$5,41 \pm 0,68$ 15,05*
Невстановленого походження	7	$7,58 \pm 2,15$ 4,15	$6,72 \pm 0,23$ 7,33*	$5,57^* \pm 1,15$ 16,7

Примітка. * $P=0,90$

Коефіцієнти варіації, що були розраховані за основними селекційними ознаками для коней української спортивної групи склали для роботоздатності від 34,5 до 58,3%, для промірів 1,09–4,23%, для якості рухів 5,63–9,62%, для стрибкових якостей 12,3–16,7%. Це свідчить про досить великі можливості для селекції за роботоздатністю.

3.5 ГЕНЕАЛОГІЧНА СТРУКТУРА

Формування нового породного типу в Україні триває впродовж 10 років шляхом неконтрольованого схрещування жеребців і кобил спортивних напівкровних порід. При цьому приділялась увага саме якості тварин, а не їх лінійної належності. Тому нами було проведено дослідження динаміки змін генеалогічної структури, які врешті обумовили розвиток та згасання одних та розширення інших ліній, з метою простеження впливу його на формування сучасної генеалогічної структури спортивної популяції.

Проведені дослідження показали, що група спортивних коней представлена жеребцями і кобилами більше 35 генеалогічних ліній різних порід. Лідируюче положення у складі жеребців-плідників у сучасній генеалогічній структурі породної групи займають такі лінії: Alme Z, фр.сель (25,3%), Cor de la Bryere, фр.сель (17,0%), Clinton, голш. (10,9%), Capitol I, голш. (9,5%) та Landgraf I, голш. (7,3%).

Маточний склад породної групи представлений такими лініями: Ledikiller, чв; Cor de la Bryere, фр.сель; Pilger, трак.; Clinton, голш.; Ramiro Z, голш.; Heartbreaker, KWPN; Alme Z, фр.сель; Capitol I, голш.; Landgraf I, голш. Та Еола, трак.

Новостворювана породна група коней знаходиться на етапі формування генеалогічної структури. Широке впровадження цієї Програми дасть можливість відокремити власні лінії та родини, представники яких мають високий показник спортивної продуктивності.

4. СИСТЕМА ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ ПРИ СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ

Успіх системи відбору племінного матеріалу залежить від системності оцінки та випробувань коней за спортивними якостями з метою виявлення тих особин, які мають найбільший генетичний потенціал, при одночасному вибракуванні коней з генетичною цінністю нижче середньої по породі. Системний підхід, який включатиме проведення випробувань, виставок, виводок, показів надає можливість здійснювати комплексну оцінку відтворювального складу за відповідними показниками, вести цілеспрямований відбір за рівнем розвитку окремих ознак, планувати підбори і коректувати селекційний процес в породній групі.

Для того щоб максимізувати віддачу і ефективність генетичної оцінки, результати необхідно використовувати як частину ретельно спроектованої програми поліпшення породної групи з чітким визначенням мети розведення. При цьому племінні цінності можуть бути головним інструментом при відборі ремонтного молодняка і засобом моніторингу (дослідження) типу та роботоздатності потомства, отриманого від відібраних жеребців та кобил.

Карта селекційних ознак використовується для оцінки та відбору коней за методами і принципами, які представлені в таблиці 12.

Таблиця 12 – Карта селекційних ознак для оцінки та відбору коней

Статевовікова група	Селекційні показники	Метод обробки даних	Мета
Лоша 6 міс.	Проміри Попередня оцінка екстер'єру та якості рухів Походження	10 – бальна шкала	Збір даних для попередньої оцінки жеребців-плідників та кобил. Вибракування лошат
Молодняк 6-12 міс.	Рентген кінцівок на остеохондроз	Індексний	Визначення показнику спадковості остеохондрозу для жеребців-плідників
Молодняк 2,5 роки	Проміри Опис за лінійною шкалою (36 показників) екстер'єру, якості рухів та стрибку на свободі	Вимірювання. Статистичний	Збір даних для складання лінійного профілю жеребців та кобил
Жеребці 2,5 – 3 роки	Оцінка якості рухів та стрибку на свободі Рентген кінцівок Оцінка якості спермопродукції	Бальний. Рентгени	Відбір потенційних жеребців для схвалення до племінного використання
Кобили 3 – 5 роки	Оцінка якості рухів та стрибку на свободі	Бальний	Оцінка та ранжування кобил
Жеребці, мерини та кобили 4 – 7 років	Оцінка якості рухів, стрибку, темпераменту та співробітництва з людиною («тест під сідлом»)	Оцінка за 100-бальною шкалою	Схвалення жеребців Відбір кращих коней для власної оцінки, якості плідників та кобил за якістю нащадків

Жеребці, мерини та кобили 4 років і старше	Результати виступів у змаганнях	Оцінка за 20- бальною шкалою	Рейтинг спортивних коней. Оцінка жеребців- плідників та кобил за якістю нащадків
--	------------------------------------	------------------------------------	--

4.1 КОНТРОЛЬ ДОСТОВІРНОСТІ ПОХОДЖЕННЯ ТВАРИН ЗА ДОПОМОГОЮ ДНК-ТЕСТУВАННЯ

Відповідно до рекомендацій Міжнародного товариства генетиків тварин (ISAG) та вимог Міжнародного комітету з племінних книг (ISBC) у конярстві для контролю достовірності походження та паспортизації тварин необхідно застосовувати типування за мікросателітними локусами ДНК, що зумовлено високою ефективністю даного методу.

Усі коні, які беруть участь у створенні українського спортивного породного типу проходять ДНК-типування. Для досліджень відбирається біологічний матеріал – цибулини волосся. Тестування та визначення батьківства проводить одна із кращих лабораторій Європи VHL Genetics (Нідерланди). Лабораторія є діючим членом Міжнародного товариства генетиків тварин (ISAG). Це дає можливість використовувати міжнародну інформаційну базу ДНК коней.

Можливості використання мікросателітного аналізу не обмежуються його застосуванням лише для експертизи достовірності походження коня. Також можливо проводити популяційний аналіз генофонду порід, визначати рівень гомозиготності в інбредних тварин, маркувати генотипи видатних плідників та конематок, що дасть змогу контролювати процес передачі *генотипів* родоначальникам нащадків у ряді поколінь, визначати фактичний індекс генетичної подібності та прогнозувати ефективність добору. Генетичні маркери також можуть бути використані для ранньої діагностики генетичних хвороб, що дасть можливість вилучити їхніх носіїв із селекційного процесу.

4.2 ЛІНІЙНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПУ, ЕКСТЕР'ЄРУ ТА РОБОТОЗДАТНОСТІ КОНЕЙ

Оцінка всіх уперше зареєстрованих коней двох років і старше у відповідних реєстрах обов'язково проводиться за лінійною класифікаційною системою.

В основу лінійної шкали покладено сучасні класифікаційні системи, які використовуються для опису та характеристики коней різного напрямку продуктивності. Ця система на відміну від традиційного бонітування, надає уявлення про характер прояву ознаки шляхом встановлення її відхилення від середніх даних по популяції, і не декларує її бажаності.

До лінійної шкали включено 28 ознак будови тіла та якості рухів для коней виїздового напрямку використання. Для коней конкурного напрямку описуються 36 ознак з додаванням показників стрибкових якостей. Шкала складена за принципом присвоєння кожній ознаці особливого значення від «А» до «І» в залежності від відхилення ступеня прояву ознаки від середнього значення. Форма бланка для лінійної класифікації селекційних ознак представлені у додатку 1.

Основними перевагами цієї системи є те, що кожна ознака оцінюється індивідуально, бали покривають увесь біологічний ряд, можливість виявити повну мінливість ознаки, встановлюється ступень прояву ознаки, а не її бажаність.

Описові дані за кожним конем заносять в базу даних для обробки і одержання зведеної інформації. Результати оцінки племінної цінності за лінійними ознаками, тобто генотипу окремих коней порівнюються з середніми даними по всій популяції. Розрахунок проводять на основі власних показників оцінюваного коня, оцінок його батьків, нащадків і всіх наявних родичів за декілька поколінь, з урахуванням ступеня спорідненості між ними, впливу факторів, що обумовлюють розвиток ознак. Для аналізу використовують багатомірну лінійну модель з використанням методу BLUP «модель тварини» (програма BLUP F-90). Це дає можливість елімінувати статеві і вікові відмінності, умови середовища, а також відмінності в генетичному якості маток, покритих різними плідниками (тобто ефект материнського генотипу).

Показник надійності оцінок (R) визначає довірливий інтервал, у межах якого знаходиться справжня племінна цінність коня. Для спор-

тивних коней нашої популяції він складає не більше 30 відсотків, що поки що дуже мало для створення прогнозів розвитку ознак у подальшій роботі з породами коней. Середнє популяційне для лінійних ознак типу та роботоздатності прирівнюється до 100 од. Стандартне відхилення становить 4 од.

Це означає, що якщо середня племінна цінність групи коней виїздового напрямку використання по одній з лінійних ознак, наприклад (форма корпусу – прямокутна або квадратна) знаходиться в межах від 96 до 104 од. при показнику надійності 30%, то у 30 відсотків випадків ці лошата будуть мати середнє значення ознак як в популяції (породі). В деяких випадках показник племінної цінності однієї із ознак конкурних коней знаходився на рівні 93 од., що свідчить про невисоку здатність отриманих потомків до стрибкового напрямку використання.

При здійсненні відбору за показниками племінної цінності, необхідно враховувати коефіцієнт надійності (повторюваності) проведеної оцінки (R), який виражається у відсотках і залежить від величини спадкованості ознак та обсягу даних. Якщо є інформація тільки про батьків, і це стосується, як правило, молодих коней, то очікувана племінна цінність розраховується на основі середньої племінної цінності їхніх батьків. При цьому, надійність оцінки приймає низькі значення. Для отримання якомога повнішої інформації та високого ступеня надійності результатів, важливо проводити лінійну оцінку всього наявного поголів'я як можна в більш ранньому віці. Ці статистичні дані мають найбільше значення при підборі на парувальний сезон відповідного жеребця.

Запропонований метод описання екстер'єру, рухів, стрибків та характеру дозволяє здійснювати більш цілеспрямований добір коней до виробничого складу за спеціалізацією по видах кінного спорту – конкур та виїздка, що в свою чергу буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності коней української спортивної породної групи на національному та міжнародному рівнях.

4.3 ОЦІНКА ЕКСТЕР'ЄРУ, РУХІВ, СТРИБКІВ ТА ХАРАКТЕРУ КОНЕЙ (ВИВОДКА ТА «ТЕСТ НА СВОБОДІ»)

Для оцінки екстер'єру, рухів, стрибків та характеру коней проводять спеціалізовані заходи: виводка та «тест на свободі». Враховуючи сучасні вимоги до племінних коней спортивних порід, доцільним є окремо оцінювати коней конкурного та виїздового напрямку використання. За результатами оцінки для кожного коня заповнюється бланк лінійної оцінки (додаток А). Крім опису ознак за лінійною класифікацією, кінь оцінюється за 100-бальною шкалою:

- для коней виїздового напрямку використання виставляють бали за екстер'єр та рухи: крок, рись, галоп, постава;
- для конкурних коней проводять бальну оцінку за екстер'єром, рухами: крок та рись, стрибок - галоп, гнучкість, техніка стрибку та потужність.

Виводка включає в себе показ коня у руках для опису та оцінки екстер'єру та рухів коня. Виводка проводиться на рівному спеціально обладнаному майданчику або у критому манежі. Площадка розміщується таким чином, щоб сонячні промені були позаду експертної комісії та трибун з глядачами. Фон для огляду коней повинен бути чистим без зайвих предметів, які заважають огляду. Вивідна площадка ізолюється та огорожується.

Місце для показу коней розміщується усередині робочого манежу, який представляє собою прямокутник, де довжина довгих сторін складає 10×25 метрів. Сторони прямокутника мають вигляд доріжок шириною 1–1,5 м, які посипаються або відмічаються піском, тирсою, жердями чи рейками. Перед прямокутником відмічають площадку для огляду та експертної оцінки екстер'єру коней. Площадку роблять з бетону, асфальту або посипають піском чи тирсою.

Для опису та оцінки екстер'єру коня виводять на площадку та зупиняють перед комісією. Експертами оцінюється тип будови тіла, вираженість статевого диморфізму, статі екстер'єру: голову та шию, холку, лопатку, плечі, груди, спину, попереk, круп, рисунок, будову та постав передніх і задніх кінцівок.

За командою експерта, коня кроком ведуть по центральній доріжці від комісії та в зворотному напрямку спочатку кроком, потім риссю. Експертами оцінюються характер та вади руху передніх і задніх кінцівок, відмічаються переваги і недоліки їх будови.

Рись та галоп на свободі є наступними елементами оцінки коня. Для опису та оцінки особливостей рухів коня проводиться «тест на свободі». Кінь за командою голови експертної комісії, відпускається на свободу та спонукається виводчиком рухатися риссю та галопом.

Для конкурних коней за допомогою «тесту на свободі» проводять оцінку стрибкових якостей. Для цього коні повинні бути спеціально підготовлені – пройти поступове настрибування і навчитися спокійно поводитися під час проходження тесту.

Показ стрибкових здібностей проводиться або в шпрингартені або у манежі з огороженим по одній стінці коридором, де встановлюються перешкоди.

Темперамент коня оцінюється за манерою поведінки та ставленням до нової обстановки.

Оцінку рухів та стрибку за допомогою «тесту на свободі» доцільно проводити для коней 2,5–3,5 річного віку. Після цього робочу продуктивність потрібно визначати за «тестом під сідлом».

4.4 РЕНТГЕНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КІНЦІВОК

Остеохондроз коней сьогодні є однією із найважливіших проблем в селекції спортивних коней в Європі. Більше 25 % популяції спортивних коней мають цей діагноз. Щорічно кіннотники втрачають більше 10 млн. євро за рахунок того, що коні з діагнозом остеохондроз коштують значно дешевше, ніж здорові. При цьому лікування цього захворювання коштовне та не завжди ефективне.

Боротися із остеохондрозом важко по причині того, що це динамічний процес, викликаний генетичними та екологічними факторами у фазі росту лошат. Тому провідні Племянні Асоціації з розведення спортивних коней з 1980 року разом з провідними науковими установами розпочали дослідження з діагностики та розробки методики оцінки коней, за спадковістю остеохондрозу.

Дослідження довели, що відбір плідників за ознакою наявності остеохондрозу у їх нащадків є ефективним. У 2005–2006 роках у Нідерландах була проведена оцінка 800 лошат 1-річного віку від 32 різних плідників. Оцінка показала, що прояв остеохондрозу у популяції коней на 25 % пов'язано із спадковістю та 75 % з екологічними факторами. Дані мали високий ступень достовірності.

Сьогодні всі провідні Племінні Асоціації спортивних порід коней не ліцензують для племінного використання жеребців, які мають остеохондроз. Однак для визначення чи є жеребець носієм захворювання та передає її нащадкам, проводять вибіркове рентгенологічне дослідження потомків. За результатами визначається індекс остеохондрозу (ІО) плідника. Індекс остеохондрозу розраховується після дослідження не менше 20 лошат віком від 6 до 12 місяців.

Для оцінки наявності остеохондрозу у коня необхідно зробити 14 рентгенівських фотографій кінцівок, а саме:

- спереду, ззаду і вид збоку обох човникової кісток на передніх кінцівках;
- медіальна проекція чотирьох путових суглобів;
- по дві фотографії (одна спереду і ззаду та медіальна проекція) скакальних суглобів;
- одна медіальна фотографія обох колінних суглобів.

Ці фотографії не повинні бути старшими за один рік. Для відтворення бажано допускати коней, які не мають проявів остеохондрозу. Однак необхідно враховувати, що на розвиток цього захворювання також впливають умови годівлі та утримання. Рекомендовано проводити рентгенологічні дослідження кобил та жеребців у віці 2,5–3, 5 роки.

Враховуючи економічну ефективність селекції за індексом остеохондрозу плідників, необхідно проводити відповідні дослідження та використовувати цей показник при відборі та доборі племінних коней.

4.5 ОЦІНКА РУХІВ ТА СПОРТИВНИХ ЯКОСТЕЙ КОНЕЙ ПІД ВЕРШНИКОМ («ТЕСТ ПІД СІДЛОМ»)

Для ранньої оцінки спортивної роботоздатності коней застосовують так званий «тест під сідлом». Ця система дає можливість зібрати селекційні показники власної робочої продуктивності тих коней, яких не планують інтенсивно використовувати в кінному спорті (кобили), або меринів, спортивні показники тестів яких дадуть можливість швидше оцінити їх батьків та матерів. До оцінки допускаються коні віком старше 3,5 років. Ознаки оцінюють за 100-бальною шкалою. Кожна ознака оцінюється за традиційною 10-бальною шкалою з використанням коефіцієнту 2 для тих показників, які є більш важливи-

ми для селекції. Кінцевий результат визначають за сумою балів. Жеребці-плідники повинні мати не нижче 75 балів.

Тест під сідлом рекомендовано проводити на спеціалізованих кінноспортивних базах (трендепо), які мають кваліфікований персонал та достатню матеріально-технічну базу. Однак, враховуючі сучасний економічний стан України, ефективним було б широке запровадження даного тесту на базі господарств, які отримують, вирощують та/або тренують молодняк коней самостійно. Також ефективним є проходження такого тесту кобилами перед початком їх племінного використання. Це дасть можливість оцінити їх за власним спортивним потенціалом.

Оцінка коней для виїздки

До оцінки допускаються коні не молодше 3,5-річного віку та не старше 8-річного віку. Мінімальний розмір манежу 20 метрів на 40 метрів.

Тест складається з двох етапів: індивідуальний та груповий.

Етап 1 – Індивідуальний:

Вершник знаходиться у манежі один та показує рухи коня відповідно до схеми їзди, яка визначена суддівською колегією заздалегідь. Їзда включає, в залежності від віку коня, елементи школи верхової їзди різної складності на кроку, риссю та галопом.

Етап 2 – Груповий:

Після індивідуального тесту коней ділять на групи по 3, в залежності від віку. Судді знаходяться в манежі, дають вказівки вершникам та оцінюють коней знову. Цей тест займає приблизно 10 хвилин. Коні рухаються:

- кроком – робочий та вільний на довгому поводиті;
- риссю – робоча з витягнутою шиєю по колу 20 метрів;
- галопом – робочий та середній;
- різні рухи – зміна темпів (3–4 річного віку) та/або зміна ніг (4–5 років) та плече всередину (5-річного віку).

Оцінку проводять за 6 ознаками, які зазначені у таблиці 13. При цьому для таких ознак, як крок, рись та галоп застосовують подвійний коефіцієнт.

Таблиця 13 – Бланк оцінки для «Тесту під сідлом» для виїздових коней

Показник	Крок	Рись	Галоп	Поступливість	Баланс	Робото- здатність під вершником	Виїздовий талант
Коефіцієнт	х 2	х 2	х 2				

Оцінка коней для конкуру

До оцінки допускаються коні не молодше 3,5-річного віку та не старше 5-річного віку. Мінімальний розмір манежу 20 метрів на 60 метрів. Тест складається з двох етапів: показ рухів та стрибки. В манеж кінь заїжджає риссю. Не змінюючи алюру, вершник робить об'їзд перешкоди справа та зліва, включаючи зміну напрямку руху. Потім кінь піднімається у галоп з різних ніг зі зміною темпу. Крок оцінюється після стрибків (робочий та вільний).

Оцінка стрибка коня під вершником проводиться на 7 перешкодах, висота яких не повинна перевищувати:

3-річного віку: 80–90 см;

4-річного віку: 90–100 см;

5-річного віку: 100–110 см.

На перешкоди кінь повинен заходити з троту чи галопу в залежності від схеми маршруту, який затверджується суддівською колегією перед тестом.

Оцінка проводиться за 7 ознаками, які зазначені у таблиці 14. При цьому для таких ознак, як галоп, гнучкість та техніка застосовують подвійний коефіцієнт.

Таблиця 14 – Бланк оцінки для «Тесту під сідлом» для конкурних коней

Показник	Крок	Рись	Галоп	Гнучкість	Техніка	Робото- здатність під верши- ком	Конкурний талант
Коефіцієнт			х 2	х 2	х 2		

4.6 ОЦІНКА СПОРТИВНОЇ РОБОТОЗДАТНОСТІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВИСТУПІВ КОНЕЙ У ЗМАГАННЯХ З КЛАСИЧНИХ ВИДІВ КІННОГО СПОРТУ

Для комплексної оцінки спортивної роботоздатності використовується методика оцінки коней за 20-бальною шкалою. Оцінка проводиться за найвищим балом та за сумою балів усіх змагань в певний проміжок часу. Для кожного виду кінного спорту розроблена окрема шкала (додатки Б–Г).

За основу була прийнята загальноприйнята методика оцінка роботоздатності спортивних коней за 20-бальною шкалою (Бондаренко О. В., 2004). Шкала діє за принципом рівномірного збільшення кількості балів із підвищенням результативності виступів коней у змаганнях, які розподілені за п'ятьма рівнями, від першого – це змагання, які проводяться раз на 4 роки – Олімпійські Ігри та Всесвітні кінні ігри, до п'ятого – змагань найлегшого рівня. При тренінгу та спортивній підготовці коня перехід на наступний рівень можливий після проходження попереднього. Тому, кожному рівню, незалежно від зайнятого місця надається свій відповідний бал – від 0,5 до 10.

За зайняте місце у кожному виступі кінь отримує бал, який залежить від зайнятого місця. Коні-переможці отримують найвищий бал. Але у змаганнях першого рівня найвищі бали отримують коні, які не тільки перемогли, але і стали призерами. Для виділення коней, які виявляють вищу роботоздатність у змаганнях, ніж інші учасники, були впроваджені надбавки. Для конкуру – це висота перешкод у маршруті, для виїздки – загальний бал, для триборства – формат змагань, який визначає довжину та складність польових випробувань.

Основні принципи нарахування балів:

1. За участь у державних змаганнях нараховується додатковий бал при зайнятті місця.
2. Якщо кінь бере участь у змаганнях «поза класом» йому зараховується тільки бал за участь незалежно від результату.
3. Для змагань з виїздки при отриманні конем результату 55 % і нижче, враховується тільки бал за участь.
4. Для змагань з триборства при вибутті коня до фіналу змагань, нараховується бал за участь при умові успішного проходження мінімум одного етапу.

При цьому необхідно враховувати, що для виїздових коней необхідно отримати за життя результат за 4 тестами (їздами) відповідно віку з різними суддями, для конкурних – 5 чистих маршрутів на 5 різних змаганнях національного рівня. Це дає можливість відбирати коней, які мають високу племінну цінність за робочими якостями.

4.7 ВИЗНАЧЕННЯ ПЛЕМІННОЇ ЦІННОСТІ КОНЕЙ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ BLUP (НАЙКРАЩОГО ЛІНІЙНОГО НЕЗМІЩЕНОГО ПРОГНОЗУ) («МОДЕЛЬ ТВАРИНИ»)

Розроблено порядок здійснення оцінки жеребців-плідників на основі використання методу BLUP з метою подальшого генетичного покращення новостворених порід шляхом певної модернізації всіх елементів селекційно-племінної роботи, в тому числі системи оцінки генетичної цінності.

Система генетичної оцінки забезпечує інформативність про розвиток селекційних ознак на рівні *окремої тварини*, господарства та породи в цілому. Підсумковою стадією розробки є визначення племінної цінності, яка базується на показниках оцінки фенотипу жеребця, його предків, потомків та інших відомих родичів з урахуванням впливу різних факторів на рівень прояву селекційних ознак. Це дає можливість елімінувати статеві і вікові відмінності, умови середовища, а також відмінності в генетичному якості маток, покритих різними плідниками (тобто ефект материнського генотипу).

Підготовка вихідної інформації для проведення оцінки племінної цінності коней складається з обліку загальних та супровідних даних за трьома категоріями коней:

- відтворювальний склад;

- молодняк до 2-років;
- коні, що проходять тренінг та випробування.

Отримана інформація збирається в єдиний електронний масив даних і піддається статистичній обробці для розрахунків оцінок племінної цінності коней з використанням методу BLUP (табл. 15).

Таблиця 15 – Перелік даних необхідних для проведення оцінки племінної цінності

Категорії коней	Перелік даних		
	загальні	показники оцінки	супровідні
1	2	3	4
Виробничий склад	Кличка, номер за ДКПК, ідентифікаційний номер, код мікрочипа, масть, дата народження, порода, родовід (не менш трьох поколінь), місце народження, дані про батька і мати, ДНК-експертиза, номер тавра, кровність за основною породою.	Ознаки будови тіла, основні проміри, роботоздатність в спорті або у випробуваннях за руховими та стрибковими якостями, сума виграшу, середній виграш, скаковий клас, жвавність, термін племінного використання, показники відтворення, кількість отриманих та оцінених потомків, показники здоров'я, рентгенологічні дослідження.	Власник чи утримувач, місце використання, дата та причина переміщення чи вибуття, спосіб осіменіння, місце осіменіння, дата та місце вижеребки, результат та особливості вижеребки, загальні показники відтворення.
Молодняк	Кличка, ідентифікаційний номер, код мікрочипа, масть, дата народження, порода, родовід (не менш трьох поколінь), місце народження, дані про батька і мати, ДНК-експертиза, номер тавра, кровність за української верховою породою.	Тип та екстер'єр, основні проміри, крок, рись, галоп, сила стрибка, техніка стрибка, загальне враження, сума виграшу, середній виграш, скаковий клас, жвавність, недоліки та вади, наявність генетичних дефектів, рентгенологічні дослідження, зайняте місце у випробуваннях, виставках, виводках, кількість учасників.	Дата та місце проведення випробувань, ПІБ усіх членів експертної оцінки та їх кваліфікація, спосіб утримання, наявність та вид тренінгу, дата заїздки, метод та термін підготовки, подальше призначення, дата та місце реалізації або переміщення.

1	2	3	4
Коні в спорті та ті, що проходять тренінг та ви- пробу- вання на іподро- мах	Кличка, номер за ДКПК, ідентифікаційний номер, код мікрочипа, масть, дата народження, порода, родовід (не менш трьох поколінь), місце народження, дані про батька і мати, ДНК- експертиза, номер тавра, кровність за української верховою породою.	Штрафні очки, позитивні бали та час, відсотки, сума виграшу і грошова одиниця, зайняте місце та кількість учасників, сума виграшу, середній виграш, скаковий клас, жвавість.	Власник чи утримувач, напрям використання, термін підготовки, вік, в якому розпочато спортивну кар'єру, кваліфікація, дата та місце проведення змагань (країна, населений пункт), назва, рівень та категорія змагань, номер, назва, тип та висота маршруту, назва програми змагань з виїздки та триборства, ПІБ тренера та спортсмена.

Виділено декілька стадій, які дозволяють проводити оцінку племінної цінності коней на рівні передових європейських країн відповідно вимогам ЄС.

Так, у **«Підготовчій стадії»** визначаються вимоги щодо ідентифікації тварин, кількості поколінь у родоводі, перелік даних, які використовуються при оцінці, число нащадків.

- Кожна тварина, дані про яку використовуються для оцінювання жеребців-плідників, повинна мати унікальний ідентифікаційний код з 12 символів. Для батьків невідомого походження призначають нульовий ідентифікаційний код.

- До процедури оцінювання залучають інформацію про родовід коней, що народилися за період, еквівалентний якнайменше трьом поколінням, незалежно від наявності даних про продуктивність.

- Для всіх коней, дані про яких використовують для оцінювання жеребців-плідників, повинні наводитися:

- дата народження;
- ідентифікаційні коди та клички батька і матері;
- стать;
- порода;
- місце народження;

- дані про продуктивність.

До процедури оцінювання залучають усі наявні дані кожного коня.

У **«Стадії оцінки»** встановлюються вимоги щодо середовищних факторів, які враховуються при проведенні оцінки:

- для розрахунків племінної цінності розробляється модель оцінки;

- здійснюється оцінка селекційно-генетичних параметрів;

- встановлюються групи невідомих батьків.

Оцінювання племінної цінності жеребців-плідників проводиться за ознаками будови тіла,

- роботоздатністю;

- відтворенням;

- продуктивним довголіттям.

Для отримання оцінок племінної цінності формують і вирішують систему рівнянь змішаної лінійної моделі (формула 1).

Оцінку генетичних параметрів (коваріаційні матриці для випадкових ефектів) здійснюють при кожній оцінці племінної цінності з використанням методу обмеженої максимальної правдоподібності.

Неідентифікованих батьків відносять до генетичних груп, що формуються, на основі породи, статі, і року народження. Мінімальний розмір групи – 10 тварин.

Для перевірки коректності показника племінної цінності використовуються методи перевірки генетичних трендів I, II, III відповідно до методики, затвердженої службою **INTERSTELION**.

Генетичний базис визначається як група коней одного напрямку використання і одного року народження, середня племінна цінність яких прирівнюється до нуля. Племінна цінність інших тварин виражається як відхилення від генетичного базису. Зміна базису проводиться покроково, через кожні десять років в роки, що закінчуються на нуль або п'ять (тобто кратні п'яти).

Коефіцієнти генетичних кореляцій розраховується на основі племінної цінності коней методом кореляційного аналізу. Для отримання показника успадковуваності ознак використовують метод обмеженої максимальної правдоподібності на основі «моделі тварини».

З використанням багатфакторного дисперсійного аналізу вивчається вплив таких факторів, як стать, вік, місце та рік народження, експерт, місце оцінки, порода, батько, вершник тощо. Оцінки племінної цінності виражаються в абсолютних одиницях – балах.

Розрахунок племінної цінності здійснюються на основі багатомірної лінійної моделі з використанням методу BLUP «модель тварини» (програма BLUP F-90). Модель включає генетичну та середовищну кореляційну матрицю селекційних ознак (наприклад: якість руху та стрибка на свободі зі статями екстер'єру). Оцінки отримуються на основі розв'язання рівняння змішаної моделі (формула 1). Величина оцінок коректується на генетичний базис, за який відхиляється середня племінна цінність коней, які мали дані на певний період часу.

$$y = Xb + Za + e, (1)$$

де y – вектор спостережень (середнє значення ознак, що вивчаються);
 Xb – вектор фіксованих ефектів (місце та вік народження, експерт, місце оцінки, порода, батько і т.ін.);
 Za – вектор племінних цінностей;
 e – вектор випадкових відхилень;
 X і Z – матриці плану.

Для отримання оцінок племінної цінності розв'язували систему рівнянь:

$$\begin{bmatrix} X'R^{-1}X & X'R^{-1}Z \\ Z'R^{-1}X & Z'R^{-1}Z + A^{-1} \otimes G_0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} b \\ a \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} X'R^{-1}y \\ Z'R^{-1}y \end{bmatrix}$$

де A^{-1} – зворотня матриця спорідненості;
 G_0 – зворотня генетична коваріаційна матриця,
 $\otimes$ – оператор прямого множення матриць,
 R^{-1} – зворотна середовищна коваріаційна матриця.

Результати оцінки публікуються в Каталозі жеребців-плідників, який містить наступну інформацію: кличка, номер, масть, дата народження, порода, родовід, дані про батька і матір, показники оцінки власної продуктивності коней, їх батьків і нащадків, показники відтворення, оцінки племінної цінності за екстер'єром, промірами, в залежності від напрямку використання: руховими та стрибковими якостями, роботоздатністю за видами використання в спорті. Оцінка публікується при умові: число потомків не менше 10 та надійність оцінки племінної цінності – не менше 30%.

Показник племінної цінності супроводжується наступною інформацією:

- місце та термін використання жеребця;
- число отриманих та оцінених потомків;
- наявність генетичних дефектів у потомків;

- спосіб використання жеребця для відтворення (природне парування чи штучне запліднення);
- очікувана точність (надійність) оцінок племінної цінності;
- статус жеребця (вітчизняної чи вивідної селекції, молодий, оцінений за походженням, за першим чи другим і т.д. поколінням нащадків);
- генетичний базис для породи чи популяції і рік його встановлення (вихідна точка щодо якої коректується племінна цінність коней);
- напрям використання плідника (вид кінного спорту).

5. ЗАПИС ЖЕРЕБЦІВ ТА КОБИЛ ДО ОСНОВНОГО РОЗДІЛУ РЕЄСТРУ

Жеребці та кобили, яких планують до племінного використання в формуванні української спортивної породної групи, повинні пройти відповідну оцінку та відповідати мінімальним вимогам.

До оцінки допускаються коні, що зареєстровані в Реєстрі: Основний розділ (Реєстр лошат) та Розділ А або відносяться до порід, які визначені як вихідні.

Обов'язковим є відсутність спадкових захворювань або інших вад в т.ч. репродуктивних органів.

Для занесення до Основного розділу коні повинні пройти 2 етапи оцінки:

- *I етап.* В 2,5–3,5 роки – оцінка екстер'єру, рухів та стрибків – виводка і «тест на свободі»;
- *II етап.* У 4 роки і старше – тест на роботоздатність під вершиком «тест під сідлом». Якщо кінь старше 7 років, то альтернативою «тесту під сідлом» може слугувати його виступи в змаганнях з класичних видів кінного спорту з документальним підтвердженням показаних результатів та обов'язковою оцінкою екстер'єру.

Оцінка здійснюється за 100-бальною шкалою. Для запису до Основного розділу Реєстру необхідно набрати за кожною ознакою:

- для жеребців-плідників – не нижче 75 балів;
- для кобил – не нижче 50 балів.

5.1 ОЦІНКА ЖЕРЕБЦІВ-ПЛІДНИКІВ

Для схвалення жеребців до використання в племінній роботі вони повинні пройти оцінку за типом, екстер'єром та роботоздатністю на свободі. Особливу увагу приділяють спадковим захворюванням та експресії жеребця, як самця-плідника.

Оцінка жеребців із метою запису їх нащадків до Реєстру складається із двох етапів:

- 1 – оцінка самого жеребця за власною продуктивністю;
- 2 – оцінка його потомства.

Після проходження першого етапу оцінки, за відповідності результатів мінімальним вимогам (табл. 16), приймається рішення про попереднє ухвалення жеребця до внесення до Реєстру схвалених жеребців. Жеребець отримує статус «який проходить оцінку».

Як виключення, якщо жеребець через недостатню підготовку до оцінки чи його захворювання не зміг показати свою потенційну роботоздатність, коневласник може ще один раз подати заявку на оцінку, але не пізніше 1 року після першої оцінки.

Жеребці 4 років і старше випробовуються за спеціальною 20-денною програмою, що складається з тесту «під сідлом». При цьому оцінюється крок, рись, галоп, здатність до виїжджування, техніка стрибка, можливості в подоланні перешкод та взаємодія із вершником.

Жеребці старше 7 років обов'язково повинні бути представлені для оцінки будови тіла та роботоздатності під вершником. Якщо кінь виступав в змаганнях з класичних видів кінного спорту, то представляються офіційні результати виступів.

Після проходження оцінки висновки про включення жеребця до Реєстру схвалених жеребців Основного розділу вирішується протягом 10 днів. За результатами огляду видається електронний каталог жеребців, що включені до Основного розділу.

Після внесення до Основного розділу, жеребець допускається до племінного використання, але в подальшому він повинен пройти другий етап оцінки та виконати трьохрічну мінімальну програму для позитивного включення до Реєстру схвалених жеребців, а також реєстрації всього його потомства, що було отримано в цей період у відповідних розділах Реєстру.

Таблиця 16 – Мінімальні вимоги до жеребців для запису в Реєстр схвалених жеребців Основного розділу

Назва етапів оцінки та допуску	Конкур (середня оцінка)		Виїздка (середня оцінка)	
	Загальні критерії	бал	Загальні критерії	бал
Проміри в 2,5–3,5 роки	Висота в холці	166 см	Висота в холці	167 см
I етап. Оцінка екстер'єру та рухів	Оцінка типу та екстер'єру	75	Оцінка типу та екстер'єру	75
	Оцінка будови та постава кінцівок	75	Оцінка будови та постава кінцівок	75
	Якість рухів	75	Якість рухів	75
	Якість стрибка	75	Характер	75
	Характер	75		
II етап. Оцінка роботоздатності під вершником (тест від сидлом)	Крок	7	Крок (x2)	6
	Рись	7	Рись (x2)	6
	Галоп (x2)	7	Галоп (x2)	7
	Гнучкість (x2)		Поступливість	7
	Техніка (x2)		Баланс	7
	Роботоздатність під вершником	6	Роботоздатність під вершником	7
	Конкурний талант	7	Виїзdkовий талант	7
Для жеребців, що брали участь у змаганнях з класичних видів кінного спорту	1 місце з 0 ш.оч. на маршруті 130 см і вище в змаганнях рівня Чемпіонату або Кубку України, 1–3 місце – Міжнародні турніри у Європі, 1–6 місце в Етапах Чемпіонату Європи та вищого рівня		1 місце з 60% і вище в малих та середніх їздах у змаганнях рівня Чемпіонату або Кубку України, 1–3 місця – Міжнародні турніри у Європі, 1–6 місце в Етапах Чемпіонату Європи та вищого рівня	

Попередньо схвалений імпортований жеребець старше 5 років може бути включений до Реєстру схвалених жеребців Основного розділу після оцінки та виконання трьохрічної мінімальної програми.

Трьохрічна мінімальна програма для жеребців-плідників включає в себе оцінку нащадків та власну оцінку жеребця.

Після попереднього ухвалення жеребця, від нього за 3 роки необхідно представити як мінімум 10 лошат до 1 грудня третього року після його попереднього ухвалення та 8 з них мають відповідати вимогам до коней для запису Основного розділу.

В цей термін сам жеребець повинен:

- у віці 4 років успішно пройти 20-денний «тест під сідлом»;
- у віці 5 років і старше взяти участь в змаганнях з конкуру або виїздки для молодих коней та зайняти 1–3 місця не менше ніж у 3 змаганнях.

5.2 ОЦІНКА КОБИЛ ДЛЯ ПЛЕМІННОГО ВИКОРИСТАННЯ

Усі кобили, що досягли 2,5-річного віку, занесені до Реєстру лошат Основного Розділу, Розділу А або інших племінних книг за бажанням власника можуть бути записані до Реєстру оцінених кобил Основного розділу. Для цього кобили повинні успішно пройти оцінку за типом, екстер'єром та роботоздатністю на свободі. Особливу увагу приділяють розвитку кобили, як потенційної матки.

Кобили 4 років і старше випробовуються за 1-денною програмою, яка включає в себе оцінку екстер'єру і тест роботоздатності під вершиком («тест під сідлом») в залежності від напрямку використання. Кобили старше 7 років обов'язково повинні бути представлені для оцінки будови тіла та роботоздатності («тест на свободі»). Якщо кобила виступала у змаганнях з класичних видів кінного спорту, то надаються офіційні результати виступів.

Після проходження всіх етапів оцінки, за відповідності результатів мінімальним вимогам (табл. 17), приймається рішення про запис кобил до Реєстру оцінених кобил Основного розділу.

Як виключення, якщо кобила із-за недостатньої підготовки до оцінки чи її захворювання не змогла показати свою потенційну роботоздатність, коневласник може ще один раз подати заяву, але не пізніше 1 року після першої оцінки.

Рішення про включення кобили до Книги кобил вирішується протягом 10 днів.

Лошата отримані від оцінених кобил, які записані до відповідного реєстру Основного розділу, мають можливість брати участь у виводах та конкурсах.

Таблиця 17 – Мінімальні вимоги для запису коней до Реєстру оцінених кобил Основного розділу

Назва етапів оцінки та допуску	Конкур (середня оцінка)		Виїздка (середня оцінка)	
	Загальні критерії	бал	Загальні критерії	бал
Проміри в 2,5–3,5 роки	Висота в холці	163 см	Висота в холці	164 см
I етап. Оцінка екстер'єру та рухів	Оцінка типу та екстер'єру Оцінка будови та постава кінцівок Якість рухів Якість стрибка Характер	50 50 50 50 50	Оцінка типу та екстер'єру Оцінка будови та постава кінцівок Якість рухів Характер	50 50 50 50
II етап. Оцінка роботоздатності під вершником (тест від сідлом)	Крок Рись Галоп (x2) Гнучкість (x2) Техніка (x2) Роботоздатність під вершником Конкурний талант	5 5 6 6 6 6 6	Крок (x2) Рись (x2) Галоп (x2) Поступливість Баланс Роботоздатність під вершником Виїзdkовий талант	6 6 6 5 6 5 6
Для кобил, що брали участь у змаганнях з класичних видів кінного спорту	1–3 місце з 0 ш.оч. на маршруті 125 см. і вище в змаганнях рівня Чемпіонату або Кубку України, 1–3 – Міжнародні турніри у Європі, 1–6 місце в Етапах Чемпіонату Європи та вищого рівня		1–3 місце з 60% і вище в малих та середніх їздах у змаганнях рівня Чемпіонату або Кубку України, 1–3 місця – Міжнародні турніри у Європі, 1–6 місце в Етапах Чемпіонату Європи та вищого рівня	

6. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМАТИКОЮ

1. Бондаренко О. В. Використання оцінки спортивної роботоздатності в селекції коней української верхової породи : дис. канд. с.-г. наук : 06.02.01 / Ін-т тваринництва УААН. Харків, 2004. 159 с.

2. Бондаренко О. В., Гетья А. А., Ільницька Т. Є. Методика оцінки та добору племінного матеріалу з використання генетичних та біологічних особливостей коней різних напрямів використання за сучасними методами. Чубинське, 2017. 34 с.

3. Бондаренко О. В., Ільницька Т. Є. Аналіз породного складу коней спортивного напрямку використання. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія : Тваринництво. 2014. Вип. 2/2 (25). С. 26–29.

4. Ільницька Т. Є. Оцінка спортивної роботоздатності коней різних порід, які брали участь у змаганнях з подолання перешкод. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2018. Вип. 56. С. 25–31.

5. Ільницька Т. Є. Оцінка роботоздатності коней, які брали участь у змаганнях з триборства. *Розведення і генетика тварин*. Вінниця, 2016. Вип. 51. С. 60–68.

6. Ільницька Т. Є. Бондаренко О. В. Оцінка жеребців-плідників спортивних порід на основі лінійного опису їх нащадків. *Розведення і генетика тварин*. Київ, 2019. Вип. 57. С. 51–59.

7. Ільницька Т. Є. Новий метод визначення племінної цінності жеребців спортивних порід. *Аграрна наука – виробництво*. 2019. № 3 (89). С. 28.

8. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Характеристика коней української спортивної групи, що створюється. Київ, 2020. Вип. 60. С. 31–39.

9. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Характеристика спортивних коней української верхової породи та коней іншого походження за селекційними ознаками. *Науковий прогрес у тваринництві і птахівництві* : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчен. з міжнар. участю, присвяч. 90-річ. від дня народж. д-ра. біол. наук., проф. Бугрова Олексія Дмитровича, 16–17 вер. 2020 р., Харків, 2020. С. 61–63.

10. Ільницька Т. Є. Характеристика екстер'єру, рухів та стрибкових здібностей спортивного поголів'я коней за лінійними показниками. *Актуальні дослідження з проблем розведення, генетики та біо-*

технології в тваринництві : матеріали XVII Всеукр. наук. конф. молодих вчен. та асп. з міжнар. участю присвяч. 80-й річн. від дня народж. акад. УААН Валерія Петровича Бурката. Чубинське, 2019. С. 14–15.

11. Ільницька Т. Є. Оцінка сучасного стану спортивного поголів'я коней в Україні. *Матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої пам'яті академіка УААН Валерія Петровича Бурката* (13 берез. 2014 р.) Чубинське, 2014. С. 32–34.

12. Ільницька Т. Є. Оцінка спортивної робото здатності коней різних порід, які брали участь у змаганнях з триборства. *Актуальні дослідження з проблем розведення та генетики у тваринництві* : матеріали XIII Всеукр. наук. конф. молодих вчен. та асп., присвяч. пам'яті акад. НААН Михайла Васильовича Зубця (28 трав. 2015 р.). Чубинське, 2015. С. 27–28.

13. Ільницька Т. Є. Оцінка сучасного стану спортивного поголів'я коней на Україні. *Актуальні дослідження з проблем розведення, генетики та біотехнології в тваринництві* : матеріали XVI Всеукр. наук. конф. молодих вчен. та асп., присвяч. вшануванню 80-ї річн. від дня народж. акад. НААН Михайла Васильовича Зубця (24 трав. 2018 р.). Чубинське, 2018. С. 17–18.

14. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Оцінка жеребців-плідників за результатами виступів їх нащадків у змаганнях з подолання перешкод (конкур). *Актуальні питання технології продукції тваринництва* : зб. статей III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (30–31 жовт. 2018 р.). Полтава, 2018. С. 14–18.

15. Ільницька Т. Є., Бондаренко О. В. Впровадження описування екстер'єру та спортивних якостей коней за лінійною шкалою. *Сучасні технології у тваринництві та рибництві: навколишнє середовище – виробництво продукції – екологічні проблеми* : зб. матеріалів 73-ої Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Київ : НУБіП України, 2019. С. 141–142.

Додаток А. Бланк лінійної оцінки

Місце оцінки: Дата: Експерт (ПІБ): Місце народження: Власник:					UELN Кличка: ПлемКнига: Стать: жер. / коб. / мер. Дата народження:			
Розділ Реєстру УСП ☐ Основний ☐ р. А. ☐ р. Б Тип: конкур / виїздка					Батько: Мати:			
№ мікрочіпу:								
Висота в холці: 1__ см.								
Масть:			Опис голови:					
П.П.:								
П.Л.:								
З.П.:								
З.Л.:								
Інші прикмети:								
Загальна оцінка за 100-бальною шкалою								
	Екстер'єр	Крок	Рись	Галоп	Постава	Гнучкість	Техніка стрибку	Потужність
Виїздка						X	X	X
Конкур					X			

ЕКСТЕР'ЄР / ОЗНАКИ	НЕДОЛІКИ / ВАДИ
Кондиція	☐ неогодівля ☐ переогодованість
Прикус	☐ перекус ☐ недокус
Статевий деморфізм	☐ Жеребець у кобильому типі ☐ експресія

ЕКСТЕР'ЄР/ ОЗНАКИ		відхил A B C	середнє D E F	відхил G H I	НЕДОЛІКИ / ВАДИ	
01. Корпус: форма	прямокутна	○○○	○○○	○○○	квадратна	
02. Корпус: напрямок	доверху	○○○	○○○	○○○	донизу	○ короткі кінцівки
03. Голова	важка	○○○	○○○	○○○	легка	
04. З'єдн. голова-шия	легке	○○○	○○○	○○○	тяжке	
05. Довжина шиї	довга	○○○	○○○	○○○	коротка	
06. Положення шиї	вертик.	○○○	○○○	○○○	горизонт.	○ вихід глибоко з шиї
07. Розвиток м'язів шиї	тяжка	○○○	○○○	○○○	слабка	○ кадіковатість
08. Висота холки	висока	○○○	○○○	○○○	низька	
09. Передпліччя	нахилене	○○○	○○○	○○○	пряме	
10. Спина	вигнута	○○○	○○○	○○○	слабка	
11. Поперек	вигнутий	○○○	○○○	○○○	слабкий	
12. Круп: форма	нахил.	○○○	○○○	○○○	прямий	
13. Круп: довжина	довгий	○○○	○○○	○○○	короткий	
14. Передні кінцівки	козинці	○○○	○○○	○○○	запавший зап'ясток	○ перехват ○ разьмот
15. Задні кінцівки	саблистість	○○○	○○○	○○○	прямий	○ "коров'ячий" постав ○ перехват ○ аномалія скак. суглобу ○ аномалія коліна
16. Бабки	м'які	○○○	○○○	○○○	прямі	
17. Копита	широкі	○○○	○○○	○○○	вузькі	○ різні копита
18. Стан кінцівок	сухі	○○○	○○○	○○○	рихлі	
19. Розвиток кісток	тяжкий	○○○	○○○	○○○	бідні	
РУХИ/ ОЗНАКИ						
20. Крок: довжина	довгий	○○○	○○○	○○○	короткий	○ не рівномірний
21. Крок: правильність	косопастість	○○○	○○○	○○○	разьмот	○ не скоординований
22. Рись: довжина	довга	○○○	○○○	○○○	короткий	
23. Рись: еластичність	еласт.	○○○	○○○	○○○	зв'язаний	○ не рівномірний
24. Рись: імпульс	сильний	○○○	○○○	○○○	слабкий	
25. Рись: баланс	добре	○○○	○○○	○○○	відштовх.	○ не скоординований
26. Галоп: довжина	довгий	○○○	○○○	○○○	короткий	
27. Галоп: імпульс	сильний	○○○	○○○	○○○	слабкий	
28. Галоп: баланс	добре	○○○	○○○	○○○	відштовх.	
СТРИБОК/ ОЗНАКИ						
29. Відштовх: напрямок	доверху	○○○	○○○	○○○	уперед	
30. Відштовх: швидкість	швидко	○○○	○○○	○○○	повільно	
31. Техніка: перед.кінц.	зібрані	○○○	○○○	○○○	прямі	○ під корпусом
32. Техніка: баскюль	округла	○○○	○○○	○○○	прогнута	
33. Техніка: зад.кінц.	відкриті	○○○	○○○	○○○	піджаті	
34. Потужність	забагато	○○○	○○○	○○○	замало	
35. Еластичність	гучкий	○○○	○○○	○○○	напружений	
36. Обережність	обережний	○○○	○○○	○○○	не обережн.	
Ставлення	забагато	○○○	○○○	○○○	замало	

Додаток Б. Шкала оцінки спортивної роботоздатності коней у конкурі

Змагання		Зайняте місце	Оцінка роботоздатності , бали			
рівень	назва		за зайняте місце	за участь у змаганнях	Надбавка за висота перешкод маршруту	
Міжнародні змагання						
I	Олімпійські ігри Всесвітні кінні ігри	1 – 6	8	10	140 – 150 см	155 см і вище
		7 – 12	5			
		13 – 18	3		1	2
		19 і нижче	0			
	Чемпіонат світу Чемпіонат Європи Фінал Кубок світу	1 – 4	8	9		
		5 – 9	5		1	2
		10 – 16	3			
		17 і нижче	0			
	рівень 5*	1 – 3	8	9		
		4 – 8	5		1	2
		9 – 15	3			
		16 і нижче	0			
II	Етап Кубку світу рівень 3*, 4*	1	8	6		
		2 – 3	5		1	2
		4 – 10	3			
		11 і нижче	0			
	Рівень 2* Юніори група U-25	1	6	6		
		2 – 3	4		1	1,5
		4 – 10	2			
		11 і нижче	0			
	Аматори, Діти, Юнаки Тест для молодих коней рівень 1*	1	6	5	125 см	130 см і вище
		2 – 3	4			
		4 – 10	2		1	1,5
		11 і нижче	0			
Національні змагання в Україні						
III	Юніори відкритий клас (125 см і вище)	1	6	3	140-145 см	150 см і вище
		2 – 3	4			
		4 – 10	2		1	1,5
		11 і нижче	0			
IV	Тест для коней віком 4-6 років Юнаки, діти, аматори - висота перешкод 100 см та вище Відкритий клас (100-120 см.)	1	5	2	125 см	130 см і вище
		2 – 3	3			
		4 – 10	2		0,5	1
		11 і нижче	0			
V	діти, відкритий клас, аматори, висота перешкод 70-95 см.	1	3	0,5		
		2 – 3	2		-	-
		4 – 10	1			
		11 і нижче	0			

Додаток В. Шкала оцінки спортивної роботоздатності коней у виїзді

Змагання		Зайняте місце	Оцінка роботоздатності , бали			
рівень	назва/складність		за зайняте місце	за участь у змаганнях	Надбавка за результат (%)	
Міжнародні змагання						
I	Олімпійські ігри Всесвітні кінні ігри	1 – 6	8	10	70 – 74,99	Більше 75
		7 – 12	5		1,5	2
		13 – 18	3			
		19 і нижче	0			
	Чемпіонат світу, в т.ч. для молодих коней Фінал Кубку світу	1 – 4	8	9	1,5	2
		5 – 9 10 – 16 17 і нижче	5 3 0			
рівень 5*	1 – 3 4 – 8 9 – 15 16 і нижче	8 5 3 0	9	1,5	2	
II	Етап Кубку світу рівень 4*	1	8	7	1,5	2
		2 – 3	5			
		4 – 10	3			
		11 і нижче	0			
	2*, 3* Юніори, Юнаки Тест для молодих коней 5-7 років	1	6	7	1	1,5
		2 – 3 4 – 10 11 і нижче	4 2 0			
Аматори, Діти, 1*	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	6 4 2 0	5	1	1,5	
Національні змагання в Україні						
III	Великий Приз Середній Приз 2	1	6	3	60 – 64,99	Більше 65
		2 – 3	4		1	1,5
		4 – 10	2			
		11 і нижче	0			
	Середній приз А та В	1	6	2,5	1	1,5
		2 – 3 4 – 10 11 і нижче	4 2 0			
Малий Приз, Середній Приз 1, Середній Приз 2	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	5 3 2 0	2,5	1	1,5	
IV	Юніори, їзда рівня М	1	5	2	63-66,99	Більше 67
		2 – 3	3		1	1,5
		4 – 10	2			
		11 і нижче	0			
	Юнаки, їзда рівня L	1	4	2	0,5	1
		2 – 3 4 – 10 11 і нижче	2 1 0			
Тест для молодих коней віком 4-6 років	1	4	2	67-69,99	Більше 70	
	2 – 3 4 – 10 11 і нижче	2 1 0		0,5	1	
V	Аматори, діти	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	3 2 1 0	0,5	-	-

Додаток Г. Шкала оцінки спортивної роботоздатності коней у триборстві

Змагання		Зайняте місце	Оцінка роботоздатності, бали		
рівень	назва		за зайняте місце	за участь у змаганнях	надбавка
					формат змагань «L» (CCI, CCN)
Міжнародні змагання					
I	Олімпійські ігри Всесвітні кінні ігри	1 – 6 7 – 12 13 – 18 19 і нижче	10 7 5 0	10	-
	рівень 5*	1 – 4 5 – 9 10 – 16 17 і нижче	9 7 4 0	10	-
II	Рівень 4*	1 – 3 4 – 8 9 – 15 16 і нижче	8 5 3 0	8	1,5
	Рівень 2*, 3* Для молодих коней 6 та 7-річного віку Юнаки; Юніори	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	8 5 3 0	6	1,5
	Рівень 1*	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	8 5 3 0	5	1,5
Національні змагання в Україні					
III	рівень 2* Юніори	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	6 4 2 0	3	1,5
IV	рівень 1* Юнаки	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	5 3 2 0	2	1,5
V	Обласні, районі та міські	1 2 – 3 4 – 10 11 і нижче	3 2 1 0	0,5	-

Додаток Д. Перелік Племінних Асоціацій – членів WBFSH

Племінна Асоціація /Studbook	
1. ACE Studbook (ACE)	2. Landesverband Bayerischer Pferdezüchter e.V. (DSP) previously BAVAR
3. American Hanoverian Society (AHS)	4. Latvian Horse Breeders Association (LWB)
5. American Holsteiner Horse Association (AHHS)	6. Lithuanian Horse Breeders Association (LHBA)
7. American Trakehner Association Inc. (ATA)	8. Het Friesch Paarden-Stamboek(KFPS)
9. American Warmblood Registry (AWR)	10. Nederlands Rijpaarden en Pony Stamboek (NRPS)
11. Anglo European Studbook (AES)	12. New Zealand Hanoverian Society (NZHS)
13. Arbeitsgemeinschaft für Warmblutzucht in Österreich (AWÖ)	14. New Zealand Warmblood Association (NZWA)
15. Asociacion Argentina de Fomento Equino (AAFE)	16. Norwegian Danish Warmblood Society (NDWB)
17. Asociación Española de Criadores de Caballos Anglo-árabes (AECCAá)	18. Norwegian Warmblood Association (NWB)
19. Asociación Nacional De Criadores De Caballos de Pura Raza Española (ANCCE)	20. North Amerikan Studbook (NAS)
21. Associacao Brasileira de Criadores do Cavalo de Hipismo (B-H)	22. Pferdezuchtverband Baden-Württemberg e.V. (DSP) previously (BAD-WÜ)
23. Associação Brasileira De Criadores do Cavalo Puro Sangue Lusitano (ABPSL)	24. Pferdezuchtverband Brandenburg-Anhalt e.V. (DSP) previously (BRAND)
25. Associacao Portuguesa De Criadores de Racas Selecta (APCRS)	26. Pferdezuchtverband Rheinland Pfalz Saar e.V. (DSP) previously (ZWEIB)

27. Associação Portuguesa De Criadores do Cavalo Puro Sangue Lusitano (APSL)	28. Pferdezuchtverband Sachsen-Thüringen e.V. (DSP) previously (SATHÜ)
29. Australian Warmblood ACE Studbook Inc.	30. The Slovak Warmblood Studbook
31. Australian Warmblood Horse Association Ltd. (AWHA)	32. South African Warmblood Society (SAWHS)
33. Belgisch Warmbloedpaard v.z.w. (BWP)	34. Sport Horse Breeding of Great Britain (SHBGB)
35. Breeders Elite Studbook for Irish & European Sporthorses Limited (BESIES)	36. Springpferdezuchtverband Oldenburg-International e.V. (OS)
37. British Hanoverian Horse Society (BHHS)	38. Studbook Cheval Suisse
39. Bulgarian Sport Horse Association (BSH)	40. Stud Book du Cheval de Selle Français (ANSF)
41. Caballo de Deporte Español (CDE)	42. Stud-book de Cheval de Selle Luxembourgeois (SCSL)
43. Canadian Sport Horse Association (CSHA)	44. Studbook for Polish Half Bred Horses - Polish Horse Breeders Association (PZHK)
45. Canadian Warmblood Horse Breeders Association (CWHBA)	46. Studbook for Polish Malopolska Horses - Polish Horse Breeders Association (PZHK)
47. Criadores de Caballos Deportivos Mexicanos, A.C. (CCDM)	48. Studbook for Polish Wielkopolska Horses - Polish Horse Breeders Association (PZHK)
49. Croatian Association of Breeders of Sport Horses	50. Studbook for Slovenian Warmblood Horses
51. Czech Warmblood Breeders Association (CZEWB)	52. Studbook La Silla
53. Danish Warmblood Society	54. Stud-book sBs, Le Cheval de Sport

(DWB)	Belge
55. Estonian Sport Horse Breeders Society / Eesti Sporthoubuste Kasvatatjate Selts (ESHKS)	56. Studbook Zangersheide (ZANG)
57. East Bulgarian Horse Association	58. Swedish Warmblood Association (SWB)
59. The Finnish Horse Breeding Association, Suomen Hippos ry (FWB)	60. Trakehner Avlsforbundet i Danmark (TAF)
61. Hannoveraner Verband e.V	62. Verband der Pferdezüchter Mecklenburg-Vorpommern e.V. (MECKL)
63. Hanoverian Horse Society of Australia (HHSA)	64. Verband der Züchter des Holsteiner Pferdes e.V. (HOLST)
65. Hungarian Sport Horse Breeders Association	66. Verband der Züchter des Oldenburger Pferdes e.V. (OLDBG)
67. International Sporthorse Studbook Australia	68. Verband der Züchter und Freunde des Ostpreussischen Warmblutpferdes Trakehner Abstammung e.V. (TRAK)
69. International Sporthorse Registry, Inc.& Oldenburg Registry North America (ISR-OLD NA)	70. Warmblood Breeders Studbook - UK
71. Irish Sporthorse Studbook (ISH)	72. Warmblood Studbook of Ireland
73. Italian Sport Horse Stud Book (MIPAAF)	74. Westfälisches Pferdestammbuch e.V. (WESTF)
75. Koninklijk Warmbloed Paardenstamboek Nederland (KWPN)	76. Zuchtverband CH-Sportpferde ZVCH (Swiss Warmblood)
77. KWPN of North America, Inc.	78. Zuchtverband für Deutsche Pferde e.V.

Додаток Е. Фотографії коней

Діва – руд. кобила 2005 р.н. УСП (World Way, вестф. – Donnerway, вестф. Від Donnerruf, ганн.). Лінія: Weiler, ганн. Місце народження: ТОВ «Магнат» Київська обл.

Брауні – гн. жеребець 2016 р.н. УСП (Mister Brawn, голш. – Хіпі, усп. від Прогноза, трак.)
Лінія Alme Z, фр.сель. Місце народження: ТОВ «Богуславський племінний репродуктов
«Авторитет» Київська обл.

ПРОГРАМА РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ

Автори: Т. Є. Ільницька, О. В. Сидоренко, Ю. С. Ягусевич

Програма розроблена у співавторстві з громадською спілкою «Орелі», розглянуто і схвалено вченою радою Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН (протокол № 10 від 28 листопада 2023 року).

У світі активно відбувається процес удосконалення продуктивних якостей сільськогосподарських тварин. Створюються нові породи, типи, лінії тощо. Одночасно з цим проходить витіснення менш конкурентоздатних аборигенних порід та популяцій, які характеризуються дещо нижчою продуктивністю, але добре адаптовані до умов навколишнього середовища.

За історичними даними популяція поліський коней є однією із древніших у Європі та перебувала на території Українського Полісся протягом більш як 4 тисячі років, але на даний час майже зникла.

У 2019 році було проведено перше на теренах незалежної України експедиційне обстеження поголів'я коней Українського Полісся, що дозволило відібрати типових представників поліських коней та створити базовий табун в умовах господарства «Щербаті Цуглі» Київської області.

Сучасні коні поліської популяції за екстер'єром та розмірами подібні до тих, що описані в 50-х роках минулого століття та можуть слугувати основою для реконструкції української поліської породи коней.

Крім біологічного значення, поліський кінь, який тривалий час використовувався у веденні домашнього господарства, набув глибокого етнографічного значення для вивчення історії та культури Українського Полісся. Етнографами зафіксовано факти використання коня в обрядовості, зокрема активно у весільних ритуалах [2]. Отже, історико-культурна складова дослідження є неодмінним доповненням згаданої програми і дає можливість комплексного дослідження історії поліського коня.

В найближчій перспективі відновлення поліської популяції коней дозволить забезпечити стабілізацію природних екосистем українського Полісся. Будуть зібрані культурно-історичні дані, які в подальшому стануть впровадженою частиною етнографії та історії Поліського регіону.

Українські поліські коні можуть бути використані для розвитку зеленого, екологічного, сільського та кінного туризму.

1. МЕТА ТА ПЕРІОД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

Основною метою Програми є реконструкція популяції коней української поліської породи за допомогою нових методичних підходів до оцінки і відбору племінного матеріалу, що дасть можливість збільшити поголів'я до оптимальної кількості необхідної для збереження породи.

Період реалізації Програми реконструкції української поліської породи коней складає 10 років, після закінчення якого повинно бути зареєстровано в Основному розділі Реєстру не менше 17 жеребців та 70 кобил, які відповідають цільовому стандарту та пройшли оцінку.

Коні української поліської породи повинні бути невисокі (135–145 см в холці), костисті, з вираженим оригінальним чи полегшеним типом, сухої міцної конституції, з подовженою формою тулубу та добре розвинутими суглобами. У більшості тварини мають бути гнідої, каракової, чалої та мишастої масті, із характерними для аборигенних коней ознаками атавізму: поперечні смуги на ногах, так звана, «зебровідність», темний «наліт» на плечах і холці. Алюри середні за шириною, але рівномірні та збалансовані. За темпераментом поліський кінь повинен бути врівноважений та неагресивний. Це важливо для їх подальшого інтенсивного використання для зеленого, екологічного, сільського та кінного туризму.

Напрямок використання української поліської породи коней – це зелений та кінний туризм, іпотерапія, відновлення екосистем природо-охоронних об'єктів шляхом вільного випасу поголів'я тварин та відновлення пасовищ.

2. КОРОТКА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛІСЬКОЇ ПОПУЛЯЦІЇ КОНЕЙ

Існує дві версії походження поліського коня:

- 1) За думкою В. І. Калініна в книзі «Конские ресурсы СССР» (1939 р.) зустрічається припущення про походження їх від давніх литовських (ймовірно, мається на увазі сучасний жмудок або жемайчу) та монголізованих коней Чернігівської та Київської області [3].
- 2) Білоруський вчений В. К. Гладенко припустив, що поліський кінь — нащадок лісових тарпанів, початок виведення — I тис. н.е., що підтверджує виявлення в зоні Білоруського Полісся при археологічних розкопках кісткових залишків древніх (II—IV ст. н. е.) коней лісового типу. Такі висновки зроблено в докторській дисертації «Еволюція коней аборигенних популяцій Білорусії» (1978) на підставі аналізу археологічних, остеологічних і краніологічних даних [4].

Поліський кінь тривалий час розводився «у собі» в умовах незадовільної годівлі та надмірного використання у роботі. Це призвело до зменшення розмірів, появи екстер'єрно-конституційних особливостей (шабlistість задніх кінцівок, низькі п'ятки копит, зближеність скакальних суглобів). Але з іншого боку, з'явилися високі адаптаційні якості, невибагливість до умов утримання та висока роботоздатність. Основне місце розповсюдження поголів'я коней визначено Українське та Білоруське Полісся. Особливістю цього регіону на той час було наявність густих лісів, непрохідних боліт, відсутність доріг, що зробили цю місцевість малодоступною для завезення коней інших порід [5].

У 40–50 рр. минулого століття активно проводилася робота поліпшення поліських коней. Для цього місцевих кобил схрещували з жеребцями російської ваговозної та орловської рисистої порід, що призвело як до позитивних, так і до негативних наслідків. В період війни 1941–1945 рр. найкраща частина поголів'я загинула.

Вперше детальний опис поліських коней за екстер'єром та продуктивністю наведений у виданні «Книга о лошади» [6], а саме: голова середня за розмірами, профіль прямий, часто трохи увігнутий в ділянці перенісся, характерний для коней північного походження; шия середньої довжини, прямо поставлена; холка середньої довжини, низька; груди довгі, відносно широкі і глибокі; грудна кістка опускається нижче ліктьового відростка на 7–9 см; ребра округлі і утворюють об'ємну грудну клітку; лопатка середньої довжини, круто поставлена;

спина довга, пряма; поперек середній, пах короткий, круп округлий і часто звислий; кінцівки сухі, міцні, копита середньої величини, з міцним рогом. Тріщини і заломы копит зустрічаються дуже рідко. Переважаючі масті: гніда, руда, ворона, мишаста, булана, каракова та сіра.

У період 50–60-х років минулого століття науковцями Білоруського науково-дослідного інституту тваринництва (скорочено – БілНДІТ) було вивчено і обстежено понад 1000 голів коней поліської популяції. Станом на 01.01.1991 р., за їхніми даними, налічувалося 200 гол. жеребців та 600 гол. конематок. За даними обстеження Науково-практичного центру Національної академії наук Білорусі з тваринництва (скорочено – РУП «НПЦ НАН Білорусі з тваринництва») в 2010 році обстежено 484 кобили, з них 96 типових (Герман Ю.І., 2014). У 2021 р. – внесено до Реєстру 65 голів, у т.ч. 33 кобили та 3 жеребці (Шилина Н., 2021).

В Україні до 2019 року роботу з оцінювання та відновлення популяції поліських коней не проводили. У 2019 році було проведено перше обстеження коней Українського Полісся з тим, щоб виявити типових представників поліської популяції, які за конституцією і екстер'єром близькі до лісового тарпана та представників породи, описаних в літературі. До роботи залучені селекціонери, біологи, етологи та генетики.

Також беруть участь у роботі етнографи та історики-реконструктори, адже крім біологічного значення, поліський кінь, який тривалий час використовувався у веденні домашнього господарства, набув глибокого етнографічного значення для вивчення історії та культури Українського Полісся. Етнографами зафіксовано факти використання коня в обрядовості, зокрема активно у весільних ритуалах [2]. Отже, історико-культурна складова дослідження є неодмінним доповненням Програми і дає можливість комплексного дослідження історії поліського коня.

За результатами експедиційних досліджень Українського Полісся був сформований підконтрольний табун поліських коней, який нараховує 23 голови, в т. ч. 1 жеребець та 7 кобил, які перебувають у с. Балико-Щучінка Обухівського району на базі Екологічної дослідницької станції «Глибокі Балики».

3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГОЛІВ'Я ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ

Проведено обстеження поліської популяції коней на базі господарства «Щербаті Цуглі», де нині утримується 23 голови. Встановлено, що за естер'єром обстежене поголів'я відповідало первинному (оригінальному) типу: пропорційна голова з виразними очима; вихід ший середній; холка середня; лопатка коса; спина та попереки середні, прямі; круп нормальний, дещо спущений, на задніх кінцівках легко виражена шабlistість; копитний ріг щільний і міцний; конституція суха і міцна, будова тіла гармонійна, мускулатура розвинена добре, сухожилля розвинені добре, міцні. За мастю – більшість коней вороні або вороно-чалі (53%), гніді (33%), сірі (7%) та руді (7%). У деяких коней відмічається наявність ременя на спині та зеброїдності на кінцівках [4].

За темпераментом – тварини спокійно реагують на зовнішні подразники та не виявляють жодної агресії до людини. Необхідно відмітити, що наявне маточне поголів'я показало добру витривалість – у 2021 році був проведений 10-денний кінний похід на дистанцію 350 км.

Був проведений порівняльний аналіз промірів кобил сучасної популяції Українського Полісся з тими, які утримуються в Білорусі та описаних поліських коней в 50-х роках минулого століття дослідниками Всесоюзного науково-дослідного інституту конярства (скорочено – ВНДІК) (табл. 1).

За середніми промірами висоти в холці коні української популяції вірогідно нижчі на 4,3 см ($p < 0,001$). За іншими промірами різниця з білоруською популяцією незначна і невірогідна: за обхватом грудей вужчі на 1,1 см та обхватом п'ястка на 0,1. За обхватом грудей коні білоруської й української популяцій переважають на 6,9 і 5,8 см відповідно тварин описаних в минулому столітті, що може бути пов'язано з покращенням кормової бази та зміною умов використання.

Для порівняння конституційно-екстер'єрних особливостей коней поліської популяції різних регіонів наводимо фото тварин з різних частин Полісся, за якими можна зробити висновок про те, що за фенотипом тварини подібні (додаток А).

Таблиця 1 – Порівняння основних промірів кобил різних популяцій поліського коня

Проміри, см.	ВНДІК, 1952 р.	РУП «НПЦ НАН Бі- лорусі з тваринницт- ва», 2014 р.	Стайня «Щербаті Цуглі» 2021 р.
Кількість голів		96	9
Висота в холці	136,5	140,1 ± 0,27	136,2 ± 0,32***
Обхват грудей	159,2	166,1 ± 0,52	165,0 ± 0,68
Обхват п'ястка	17,9	17,9 ± 0,05	17,8 ± 0,08

Примітка: *** $p < 0,001$.

З метою вивчення особливостей розвитку статей екстер'єру коней поліської популяції із віком та вивчення інтенсивності росту тварин було взято проміри у молодняку 2020–2021 року народження та дорослих коней (табл. 2). Молодняк 1,5-річного віку достатньо розвинений, має добре сформовані м'язи та кісткову тканину [8].

Таблиця 2 – Основні проміри коней поліської популяції різного віку

Проміри	Вік		
	1,5 роки	2,5 роки	4 роки і старше
Кількість голів	4	2	10
Висота в холці, см	119,0 ± 0,41	137,0 ± 2,0	138,8 ± 0,71
Обхват грудей, см	135,0 ± 0,63	158,0 ± 1,00	164,4 ± 1,03
Обхват п'ястка, см	15,4 ± 0,24	18,0 ± 1,00	18,0 ± 0,11

Коні віком 2,5 роки добре розвинуті, за промірами майже не поступаються дорослим тваринам. Це вказує на те, що у коней поліської популяції спостерігається швидке досягнення фізіологічної зрілості, що є характерною особливістю для аборигенних порід. В диких умовах, швидкий розвиток – це умова для виживання та спасіння від хижаків. Тільки за обхватом грудей спостерігалась значна різниця

(6,4 см). Для молодих тварин це характерно та пояснюється швидшим ростом кісток порівняно до розвитку внутрішніх органів.

З метою опису дорослого поголів'я поліських коней був проведений аналіз даних їх лінійної оцінки (табл. 3).

Таблиця 3 – Характеристика поголів'я дорослих коней поліської популяції за лінійними ознаками (n = 10)

Лінійні ознаки	M $\pm$ m, бал	Cv, %	Min	Max
Тулуб: форма	92,0 $\pm$ 0,84	2,90	88	96
Тулуб: напрямок	103,2 $\pm$ 1,31	4,00	100	108
Голова	96,8 $\pm$ 1,31	4,27	92	104
З'єднання голови з шиєю	102,8 $\pm$ 1,47	4,51	96	108
Довжина шиї	100,8 $\pm$ 1,16	3,65	96	108
Положення шиї	104,8 $\pm$ 0,80	2,41	100	108
Розвиток м'язів шиї	102,4 $\pm$ 1,60	4,94	96	108
Висота холки	97,6 $\pm$ 2,25	7,28	88	108
Передпліччя	106,0 $\pm$ 1,07	3,21	100	108
Спина	103,2 $\pm$ 1,31	4,00	100	108
Поперек	101,6 $\pm$ 1,07	3,32	100	108
Круп: форма	96,4 $\pm$ 1,73	5,69	88	104
Круп: довжина	100,4 $\pm$ 1,51	4,77	96	108
Передні кінцівки	100,0 $\pm$ 0,00	-	100	100
Задні кінцівки	96,0 $\pm$ 1,69	5,56	88	104
Бабки	100,0 $\pm$ 0,00	0,00	100	100
Копита	100,0 $\pm$ 0,84	2,67	96	104
Стан кінцівок	101,2 $\pm$ 1,47	4,58	96	108
Розвиток кісток	100,0 $\pm$ 0,84	2,67	96	104
Ставлення до людини	100,4 $\pm$ 1,11	3,49	96	104
Ставлення до зовнішніх подразників	99,6 $\pm$ 0,72	2,28	96	104

За результатами досліджень відмічено, що коні поліської популяції, як і типові представники місцевих порід, характеризувались прямокутною формою тулуба (92,0 $\pm$ 0,84), великою головою (96,8 $\pm$ 1,31), досить сильно вираженим прямим кутом передпліччя (106,0 $\pm$ 1,07),

незначною шабlistістю задніх кінцівок ($96,0 \pm 1,69$) та пропорційним до розміру тіла розвитком кісток ($100,0 \pm 0,84$).

Встановлено, що для популяції поліських коней спостерігалась незначна мінливість показників лінійних ознак в межах 2,28–7,28 %. Це засвідчує, що зазначені ознаки враховувались при пошуку та добір типових представників популяції відповідно до наукового опису їх ознак.

Необхідно відмітити, що більша мінливість визначена за такими лінійними ознаками як висота холки (7,28 %), форма крупу (5,69 %) та постава задніх кінцівок (5,56 %).

Масць коней є одною із основних ознак, що включені до цільового стандарту [12]. Обстежене поголів'я повністю відповідає вимогам – більшість коней вороні або вороно-чалі. Тільки дві тварини мають білі відмітина на голові, що не є критично для аборигенних порід.

Важливо, що серед досліджуваного поголів'я поширені (75%) характерні для лісових коней ознаки атавізму: поперечні смуги на ногах, так звана, «зеброїдність», темний «наліт» на плечах і холці.

Враховуючи вищезазначене, коні поліської популяції, незалежно від віку, відповідають за типом і будовою тіла цільовому стандарту та виявляють високі адаптивні якості і стресостійкість.

4. СИСТЕМА ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ ПРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ

4.1 ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ

Поліський кінь минулого та даного століття за екстер'єрно-конституційними ознаками майже не змінився. Також тварини зазначеної популяції дуже подібні в різних регіонах Полісся (дод. А). Це дало змогу сформулювати основні критерії оцінки та відбору.

За оцінки поліських коней та відбору їх до подальшого розведення «в собі» необхідно враховувати 5 головних критеріїв, які зазначені нижче та розташовані за пріоритетністю:

1. Відповідність типу. Тип вказує наскільки кінь відповідає цільовому стандарту породи та напряму продуктивності. Найбільш бажаним є первинний (оригінальний) тип, який описаний у виданні «Книга о лошади» [6]. Також допускається полегшений (верховий)

тип, який відрізняється більш сухою конституцією, форма тулуба більш квадратна, голова легка, кінцівки сухі, темперамент енергійний. Коні даного типу можуть бути використані у відтворенні, якщо вони відповідають іншим критеріям. Коней запряжного типу не рекомендується допускати до відтворення.

2. Розміри (проміри) та екстер'єрні характеристики. Важливим при селекції коней є дотримання вимог до промірів, особливо висоти в холці, що є ознакою з найвищим відсотком успадкованості. Діапазон мінливості основних промірів для жеребців і кобил зазначено в цільовому стандарті (табл. 4). Бажано їх максимально враховувати за відбору та формування батьківських пар.

3. Темперамент. При огляді поліських коней оцінюється їх реакція на людину, торкання до шкіри та маніпуляції. Необхідно враховувати вік коня та його підготовку. Тварини, які виявляють пряму агресію до людини не повинні допускатись до відтворення. Також варто враховувати зосередженість коня на роботі та реакцію на зовнішні чинники. Ця якість темпераменту у подальшому дасть можливість ефективно співпрацювати з вершником.

4. Масть. Дослідженнями встановлено, що за мастю більшість коней вороні або вороно-чалі, гніді, сірі та руді. У деяких коней відмічається наявність ременя на спині та зеброїдності на кінцівках. В літературних джерелах описано поліських коней інших мастей: рябої, мишастої, буланої тощо [3, 10, 11].

5. Природно-географічний регіон розведення. Місце розведення коней є важливим критерієм при доборі для відновлення поліської породи. Бажано, щоб за походженням коні були саме з території Полісся та від народження утримувались в табуні на пасовищах.

4.2 БАЖАНИЙ ТИП ТА ЦІЛЬОВИЙ СТАНДАРТ ОСНОВНИХ ОЗНАК

Враховуючи традиційні та сучасні методи оцінки коней, були проаналізовані та обґрунтовані параметри вхідної інформації для визначення основних характеристик поліської популяції: тип, проміри, лінійні ознаки екстер'єру, рухів та темпераменту [12].

За результатами наших досліджень та аналізу літературних джерел був розроблений цільовий стандарт показників для коней поліської популяції (табл. 4).

Таблиця 4 – Цільовий стандарт основних ознак екстер'єру, рухів та темпераменту для коней української поліської породи [8]

Ознака	Опис	
Тип	первинний (оригінальний) або полегшений	
Масть	гніда, руда, ворона, мишаста, каракова, чала та сіра. Бажано наявність ремня на спині та зеброїдності на кінцівках	
Проміри, см: висота в холці обхват грудей обхват п'ястки	Жеребці: 135–145 162–172 18,5–19,0	Кобили: 135–140 158–170 17,5–19,0
Опис основних ознак екстер'єру	Тулуб: форма подовжена, напрямок горизонтальний. Голова: велика з трохи важким з'єднанням з шиєю. Шия: середньої довжини з більш горизонтальним положенням, з добрим розвитком м'язів. Холка: низька, кут передпліччя середній (90°) або прямий. Спина: довга та пряма. Поперек: короткий та прямий. Круп середній та дещо звислий. Передні і задні кінцівки: сухі, з добре розвинутими суглобами, без вад, легко виражена шабlistість. Копитний ріг: темний, щільний і міцний. Розмір копит відповідає загальному розвитку. Конституція суха, міцна, будова тіла гармонійна, мускулатура розвинена добре, сухожилля розвинені добре, міцні.	
Рухи	Крок, рись – середньої довжини, прямолінійний, рівномірний, із середнім імпульсом. Галоп – не довгий з невеликим імпульсом, збалансований.	
Темперамент	Спокійне ставлення до зовнішніх подразників, без жодної агресії до людини.	

Згідно розробленого стандарту коні поліської популяції повинні бути невисокі, костисті, з вираженим оригінальним чи полегшеним типом, сухої міцної конституції, з подовженою формою тулубу та добре розвинутими суглобами. Бажана масть тварин: гніда, каракова, чала та мишаста. Алюри середні за шириною, але рівномірні та збалансовані. Необхідно зауважити, про важливість врахування за добро ру коней у відтворювальний склад такої ознаки, як темперамент. Він повинен бути врівноважений та неагресивний. Це важливо для подальшого розвитку кінного туризму в регіоні та для майбутнього використання коней поліської популяції.

За оцінки та відбору коней необхідно враховувати проміри тіла, які характеризують розвиток основних статей. Перші проміри беруть у віці 2-ох років. Рекомендується проводити щорічне вимірювання відтворювального складу до 5-річного віку.

Для оцінки типу, екстер'єру, рухів та характеру коней проводять спеціалізовані заходи: виводка та тест на роботоздатність «Поліська стежка». За результатами оцінки для кожного коня заповнюється бланк лінійної оцінки (додаток Б). Крім опису ознак за лінійною класифікацією, кінь оцінюється за 10-бальною шкалою, де:

10 – відмінно; 9 – дуже добре; 8 – добре; 7 – достатньо добре; 6 – недостатньо добре; 5 – задовільно; 4 – недостатньо; 3 – незадовільно; 2 – погано; 1 – дуже погано.

За 10-бальною шкалою оцінюють тип, екстер'єр та робочу продуктивність.

4.3 ОСНОВНІ ЕТАПИ ОЦІНКИ ТА ВІДБОРУ КОНЕЙ

Оцінка поліських коней складається з декількох етапів: оцінка лошат віком до 6 місяців; оцінка молодняку (1,5–2,5-річного віку) відбір жеребців та кобил до відтворного складу (табл. 5).

Таблиця 5 – Етапи оцінки та відбору коней

Статевовікова група	Оцінка та показники	Метод обробки даних	Мета
Лоша 6 міс.	Попередня оцінка екстер'єру Походження	10 – бальна шкала	Збір даних для попередньої оцінки плідників та кобил. Вибракування лошат.

Молодняк 1,5–2,5 роки	Проміри Попередня оцінка екстер'єру, рухів та темпераменту	Вимірювання, 10 – бальна шкала	Попередня оцінка для вибракування та оцінки успішності добору батьківських пар.
Молодняк 2,5 роки	Проміри Опис за лінійною шкалою (30 показників) екстер'єру, якості рухів та темпераменту	Вимірювання. Окомірний.	Збір даних для складання лінійного профілю жеребців та кобил.
Жеребці та кобили 3 роки і старше	Проміри. Оцінка робочої продуктивності – тест «Поліська стежка» та дистанційні випробування	Вимірювання, 10 – бальна шкала	Відбір жеребців та кобил для відтворення.

4.4 КОНТРОЛЬ ДОСТОВІРНОСТІ ПОХОДЖЕННЯ ТВАРИН ЗА ДОПОМОГОЮ ДНК-ТЕСТУВАННЯ

Відповідно до рекомендацій Міжнародного товариства генетиків тварин (ISAG) та вимог Міжнародного комітету з племінних книг (ISBC) у конярстві для контролю достовірності походження та паспортизації тварин необхідно застосовувати типування за мікросателітними локусами ДНК, що зумовлено високою ефективністю даного методу [13].

Усі коні, які беруть участь у реконструкції української поліської породи, повинні проходити ДНК-типування. Для досліджень відбирається біологічний матеріал – волосяні фолікули.

Можливості використання мікросателітного аналізу не обмежуються його застосуванням лише для експертизи підтвердження достовірності походження коня. Також можливо проводити популяційний аналіз генофонду порід, визначати рівень гомозиготності в інбредних тварин, маркувати генотипи видатних плідників та конематок, що дасть змогу контролювати процес передачі *генотипів* у ряді поколінь, визначати фактичний індекс генетичної подібності та прогнозувати ефективність добору. Генетичні маркери також можуть бути використані для ранньої діагностики генетичних хвороб, що дасть можливість вилучити їхніх носіїв із селекційного процесу [16].

4.5 ОПИС ОЗНАК ЕКСТЕР'ЄРУ, РУХІВ ТА ТЕМПЕРАМЕНТУ ЗА ЛІНІЙНОЮ ШКАЛОЮ

Для збору даних, на основі вітчизняного і закордонного досвіду, визначені селекційні ознаки коней поліської популяції, які запропоновано оцінювати за лінійною шкалою.

В основу лінійної шкали покладено сучасні класифікаційні системи, які використовуються для опису та характеристики коней. Ця система на відміну від традиційного бонітування, надає уявлення про характер прояву ознаки шляхом встановлення її відхилення від середніх даних в популяції, і не декларує її бажаності. При складанні переліку показників оцінки були враховані міжнародні вимоги, а саме: ознаки є лінійними у біологічному сенсі, відокремлені одна від одної, мають високий коефіцієнт успадковуваності, кожна лінійна ознака описує унікальну частину коня, яка не покриває комбінацію різних інших ознак. Для розрахунку було прийнято, що середнє популяційне значення для лінійних ознак екстер'єру, рухів та темпераменту дорівнює 100 одиниць, стандартне відхилення становить 4 одиниці. Ознаки мають нормальний розподіл [13].

До лінійної шкали включено 19 ознак будови тіла, 9 характеристик якості рухів та 2 показники характеру (темпераменту) коня. Необхідно зазначити, що є ознаки, середнє значення яких відповідає нормальній будові тіла – це спина та попереки, будова передніх і задніх кінцівок, будова бабок і форма копит, відхилення від будови яких є недоліком чи вадом для кожної породи коней.

Оцінка всіх уперше оглянутих коней віком 2,5 років і старше обов'язково проводиться з використанням лінійної шкали. Для отримання якомога повнішої інформації та високого ступеня надійності результатів, за можливості важливо проводити лінійну оцінку всього наявного поголів'я в більш ранньому віці. Ці статистичні дані мають найбільше значення при підборі на парувальний сезон відповідного жеребця.

Для опису ознак та визначення недоліків окремих статей коня було враховано вітчизняну термінологію [14] та опис статей відповідно до Інструкції з бонітування племінних коней [15]. Опис селекційних ознак та їх значення для продуктивності наведено в таблиці 6.

Таблиця 6 – Опис селекційних ознак, які включені до бланку лінійної класифікації

Селекційна ознака (відхилення від серед- нього чи норми)	Опис, недоліки/вади
1	2
ОЗНАКИ ЕКСТЕР'ЄРУ	
1. Тулуб: форма (прямокутна – квад- ратна)	Кінь вважається квадратного формату, якщо довжина його тіла (від крайньої точки плечолопаткового з'єднання до крайньої точки крупу) дорівнює її висоті у холці. Кінь вважається прямокутного формату, якщо її довжина більше, ніж висота в холці. Поліські коні мають бути прямокутного формату відповідно до опису з літературних джерел [5].
2. Тулуб: напрямок (вгору – вниз)	Напрямок тіла коня визначається відносно лінії горизонту. Для верхової їзди висота в холці повинна переважати або відповідати висоті у крупі. Центр ваги коня не повинен бути спрямований донизу на передні кінцівки. Враховуючи універсальне використання поліського коня бажаний горизонтальний напрямок. <i>Недолік: короткі передні кінцівки.</i>
3. Голова (важка – легка)	Розмір голови має, як естетичне, так і практичне значення. Занадто велика важка голова призводить до неправильного розподілу рівноваги коня на алюрах. Також непропорційна голова виглядає непривабливою для потенційного покупця. Для поліського коня характерна велика голова, але вона повинна бути пропорційна за розміром до інших частин тіла.
4. З'єднання голови та ший (легке – тяжке)	При окомірній оцінці цієї ознаки розглядають дві характеристики: довжина потилиці та жолоб на горлі. Легке з'єднання характеризуються довгою потилицею та довгим жолобом, та короткою відстанню між верхньою та нижньою лінією ший. Тяжке з'єднання голови з шиєю характеризується короткою потилицею, коротким жолобом, довгою відстанню між верхньою та нижньою лінією ший. Для первинного типу характерне трохи важке з'єднання голови з шиєю.

1	2
5. Довжина шиї (довга – коротка)	Довжина шиї оцінюється окомірно, як довжина осі між середньою точкою з'єднання голови з шиєю та середньою точкою передньої лінії плеча. Ця ознака визначається відносно до інших частин коня. Бажана шия середньої довжини.
6. Положення шиї (вертикальне – горизонтальне)	Оцінюється нахил шиї відносно лінії горизонту, коли кінь стоїть вільно. Для поліських коней бажане горизонтальне положення шиї. <i>Недолік: Вихід шиї глибоко з грудей.</i>
7. Розвиток м'язів шиї (надмірний – слабкий)	Оцінюється розвиток м'язів шиї з врахуванням лінії верху. Надмірна мускулатура – лінія шиї має товстий гребінь. Слабка мускулатура – тонка шия, часто зі слабким поєднанням шиї зі холкою (ямка перед холкою). <i>Вада: кадикуватість.</i>
8. Висота холки (висока – низька)	Висота визначається як відстань між лініями самою високою точкою та самою низькою точкою холки. Важлива для правильного положення сідла.
9. Передпліччя (нахилене – прямокутне)	Нахил передпліччя до лінії горизонту. Бажаним є кут передпліччя середній (90°) або прямий.
10. Спина (випукла – м'яка)	Верхня лінія від холки до попереку. Рівна лінія верху з добре розвинутими м'язами дозволяє коню правильно працювати спиною на рухах.
11. Поперек (випуклий – слабкий)	Верхня лінія тулуба від попереку до крупу.
12. Круп: форма (звислий – прямий)	Визначається нахилом лінії, яка проведена через верхню точку маклоків до задньої точки крупу. Досить похилий круп, як і горизонтальний, погано для гнучкості тазу, що необхідно для збору.
13. Круп: довжина (довгий – короткий)	Визначається від маклоків до задньої точки крупу. Довжина крупу важлива для пропорційної тілобудови: плечі (передня частина), боки (середина) та круп коня (задня частина) повинні бути однакової довжини.

1	2
14. Передні кінцівки: (козинець – запалий зап'ясток)	Прямі кінцівки з правильною поставою забезпечують гарну роботоздатність коня. Оцінюються при огляді коня збоку. Розкид та клишоногість визначаються на кроку спереду. <i>Недоліки: перехват, розкид.</i>
15. Задні кінцівки (шабlistість – прямий)	Кут між лініями гомілки та плюсни при огляді збоку повинен бути близько 150 градусів. Відхилення від цього викликають надлишкове навантаження на суглоби та м'які тканини біля них. <i>Недоліки: Х-подібний постав, перехват.</i> <i>Вади: аномалія скакального суглобу, аномалія коліна.</i>
16. Бабки: нахил (м'які – прямі)	Бабки повинні мати достатню довжину та гнучкість, для перетворення енергії гравітації та руху (у першій фазі руху) в енергію руху (друга частина руху, відрив від землі). Занадто довгі бабки не витримують навантаження; критично короткі та/або прямі зазвичай не поєднуються із гнучкістю рухів загалом та більш чутливі до ударів об ґрунт.
17. Копита: форма (широкі – вузькі)	Співвідношення між лінією вінчику та несучої поверхні копита при огляді спереду. Дуже суттєвою вадю є різні копита – вузьке копито вважається аномальним. Копита повинні бути широкими та симетричними для рівноваги на рухах. <i>Вада: різні копита.</i>
18. Стан кінцівок (сухі – рихлі)	Гарно окреслені кінцівки характеризують силу, міцність конституції та загальні якості коней. За оцінювання основна увага приділяється заднім кінцівкам.
19. Розвиток кісток (важкий – легкий)	Обхват п'ястка, включаючи розмір суглобів відносно до величини корпусу коня. Для витривалості кінь повинен мати гарно розвинуті кістки, суглоби та сухожилля. Коні із занадто важким кістяком мають недостатню гнучкість.
ОЗНАКИ РУХІВ	
20. Крок: довжина (довгий – короткий)	Оцінюється захват простору кінцівками коня під час кроку. Продуктивним вважається довгий рівномірний крок. Занадто довгий крок небажаний. <i>Вада: нерівномірний крок.</i>
21. Крок: правильність (клишоногість – розкид)	Правильність кроку оцінюється при огляді спереду, особливо при русі кроком. <i>Вада: нескоординований крок.</i>

1	2
22. Рись: довжина (довга – коротка)	Оцінюється захват простору кінцівками коня на рисі. Продуктивним вважається довга рівномірна рись. Занадто довга рись є небажана, тому що для збору коня необхідно більше часу та простору.
23. Рись: гнучкість (гнучкий – скутий)	Оцінюється міра гнучкості, за якої рух через корпус передається кінцівкам. <i>Вада: нерівномірна гнучкість.</i>
24. Рись: імпульс (сильний – слабкий)	Оцінюється сила, з якою кінь відштовхується від землі задніми кінцівками. <i>Вада: нескоординована.</i>
25. Рись: баланс (самонесення – відштовхування)	Комбінація положення тіла та сила несення задніми кінцівками.
26. Галоп: довжина (довгий – короткий)	Довжина рухів на галопі. Бажаним є короткий галоп.
27. Галоп: імпульс (сильний – слабкий)	Сила, з якою кінь відштовхується від землі задніми кінцівками. Для поліських коней бажаним є галоп з середнім імпульсом, що є більш комфортним для аматорського кінного спорту та кінного туризму.
28. Галоп: баланс (самонесення – відштовхування)	Оцінюється комбінація положення тіла та сила несення задніми кінцівками.
ОЗНАКА ТЕМПЕРАМЕНТУ	
29. Ставлення до людини (агресивне – інфантильне)	Оцінюється реакція коня на людину під час огляду, торкання до шкіри та маніпуляцій. Необхідно враховувати вік коня та його підготовку. Тварини, які виявляють пряму агресію до людини до відтворення не повинні допускатись.
30. Ставлення до зовнішніх подразників: (забагато – замало)	Оцінюється зосередженість коня на роботі та зовнішніх чинниках. Коли кінь приділяє багато уваги перешкодам, людям та іншим зовнішнім подразникам. Як і коли кінь взагалі не має бажання працювати. Ця якість темпераменту у подальшому не дасть можливість ефективно співпрацювати з вершником.

Для фіксації результатів оцінювання ознак за лінійною шкалою був розроблений відповідний бланк для оцінки коней поліської популяції в Україні, який включав 19 ознак екстер'єру, 9 – якості рухів на основних алюрах та 2 характеристики темпераменту (додаток Б). Та-

кож у розробленому бланку передбачені графи для фіксації ідентифікаційних даних про коня, місце та час проведення оцінки, промірів, масті, наявності зеброїдності, визначення типу та загальної оцінки за 10-бальною шкалою: тип, екстер'єр, проміри та робоча продуктивність.

Оцінку рухів та стрибку за допомогою «тесту на свободі» доцільно проводити для коней 2,5–3,5 річного віку. Після цього робоча продуктивність визначається під сідлом на «Поліській стежці» або за результатами дистанційних пробігів.

Регламент проведення оцінки описаний у Методичних рекомендаціях щодо оцінки та відбору коней поліської популяції [9].

Метод оцінки екстер'єру, рухів та темпераменту за лінійною шкалою дозволяє здійснювати більш цілеспрямований відбір коней для відновлення поліської популяції.

4.6 ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ОЦІНКИ РОБОЧОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ

Робоча продуктивність поліських коней оцінюється за:

- характером (темперамент) – на спеціально облаштованій площадці «Поліська стежка»;

- жвавістю, витривалістю і рівнем фізичної підготовки коня – випробуванням на довгу дистанцію.

- «Поліська стежка» дає можливість оцінити характер (темперамент) коня при подоланні маршруту, який має 10 штучних перешкод:

- «хатка» – імітує вхід «в руках» вершника в будівлю з невисокою стелею 210 см та вузький прохід шириною 150 см;

- «хвіртка» – імітує вхід в огорожену територію;

- «фіранки» – імітує перехід через чагарники в лісі;

- «півколо» – вузька дорога по півколу шириною 35 см;

- «кладка» – перехід дерев'яного помосту шириною до 50 см;

- «рівноважня» – дерев'яний поміст, який коливається на дерев'яному бруску діаметром 25 см;

- «лабіринт» – імітує вузький і звивистий перехід між деревами в лісі;

- «вітролом» – імітує розкидані стихією стовбури дерев довжиною 2 м, товщиною 20 см;

-стаціонарна перешкода висотою 50 см та шириною не менше 3 м;

-стаціонарна перешкода довжиною не менше 3 м, висотою не менше 70 см.

За кожне успішне проходження перешкоди зараховуються бали за 10-бальною шкалою. Кінцева оцінка за робочу продуктивність розраховується шляхом визначення середнього балу за 10 перешкод. За відмову проходження нараховується 0 балів.

За випробування на довгу дистанцію (не менше 2 км) оцінюються швидкість, витривалість і підготовка коня. Бали зараховуються згідно із зайнятим місцем з урахуванням кондиції коней на основі фізіологічного показника (пульс протягом 20 хвилин після закінчення випробування не повинен перевищувати 64 удари за хвилину).

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВІДБОРУ КОНЕЙ ДЛЯ ВКЛЮЧЕННЯ У ПРОГРАМУ

Жеребці та кобили, яких планують до використання у реконструкції української поліської породи, повинні пройти відповідну оцінку та відповідати цільовому стандарту (табл. 4).

Відбір жеребців і кобил для відтворення варто проводити в декілька етапів. Допускати до відтворення тільки «типових» представників та проводити оцінку екстер'єру, рухів і роботоздатності відповідно до віку та підготовки. Особливу увагу необхідно приділяти результатам оцінювання жеребців та маток за якістю кінцівок. Коні з вадами екстер'єру такі як жабка, шпат, курба, рорер та крипторхи не повинні залучатися у відтворний процес.

До оцінки допускаються коні, що зареєстровані в Основному чи Додатковому розділах Реєстру або відносяться до гуцульської породи, яка визначена як споріднена.

Коні гуцульської породи повинні бути первинного (оригінального) типу, за мастю та промірами відповідати цільовому стандарту для коней української поліської породи. Бажано наявність ремня на спині та зеброїдності на кінцівках.

Кобили та жеребці, які досягли 2,5-річного віку та плануються використовуватись для відтворення у програмі відновлення поліської породи коней повинні бути оцінені за типом, екстер'єром та якістю рухів. Особливу увагу приділяють розвитку кобили як потенційної матки.

Коні 4-ох років і старше випробовуються за 1-денною програмою, яка включає в себе оцінку типу, екстер'єру і тест роботоздатності під вершником («Поліська стежка»). За можливості, бажано провести тест на витривалість (дистанційне випробування). Оцінюється крок, рись, галоп, взаємодія із вершником та ставлення до зовнішніх подразників.

Кобили та жеребці старше 7 років обов'язково повинні бути представлені для оцінки будови тіла та роботоздатності.

За відповідності результатів мінімальним вимогам згідно віку (табл. 7) приймається рішення про допуск тварини до Програми.

Таблиця 7 – Мінімальні вимоги до жеребців та кобил

Назва етапів оцінки та допуску	Загальні критерії	Середній бал	
		жеребці	кобили
I етап Оцінка типу, екстер'єру та рухів	Оцінка типу	8	7
	Оцінка екстер'єру	8	7
	Проміри	7	7
	Якість рухів	7	6
	Характер	8	7
II етап Оцінка роботоздатності під вершником («Поліська стежка»)	Проходження «Поліської стежки»	6	5
	Роботоздатність під вершником	7	6

6. МЕТОДИКА РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ

6.1 МЕТОДИ РОЗВЕДЕННЯ

Передумовою реконструкції поліської породи коней стала загальна світова тенденція по відновленню автохтонних порід тварин, що сприяє збереженню біологічного різноманіття [17].

При відновленні української поліської породи коней використовуються наступні методи і теоретичні положення:

1. Головними критеріями відбору до поліської породи є виражений первинний (аборигенний) тип, відповідність цільовому стандарту та пристосованість до місцевих умов утримання.

2. Використання у Програмі тільки коней Українського та Білоруського Полісся та гуцульської породи, яка має спільне походження із поліськими кінями.

3. Заборона використання в Програмі реконструкції коней інших порід та тих, які не відповідають цільовому стандарту.

6.2 ВЕДЕННЯ РЕЄСТРУ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІСЬКИХ КОНЕЙ

З метою збору, обробки та зберігання інформації про коней та їх потомків, які беруть участь у відновленні породи був створений **Реєстр коней української поліської породи** (скорочено – Реєстр), який містить дані про походження тварин, оцінку їх типу, екстер'єру та робочих якостей.

Для ефективної оцінки та відбору коней Реєстр містить розділи, в яких реєструють коней залежно від походження та якості батьків.

Схема реєстрації коней української поліської породи в Реєстрі залежно від походження батьків наведена в таблиці 8.

Таблиця 8 – Схема реєстрації коней української поліської породи в Реєстрі в залежності від походження батьків

ЖЕРЕБЦІ	КОБИЛИ				
	Українська поліська		Білоруська поліська	Гуцульська	Не відомого походження
	Ор.	Др.			
Українська поліська (Ор.)	Ор.	Ор.	Ор.	Ор.	Др.
Українська поліська (Др.)	Ор.	Ор.	Ор.	Ор.	Др.
Білоруська поліська	Ор.	Ор.	Ор.	Ор.	Др.
Гуцульська	Ор.	Ор.	Ор.	-	Др.
НВ	Др.	Др.	Др.	Др.	Др.

Примітка:

Ор.

Основний розділ

Др.

Додатковий розділ

Реєстр включає:

Основний розділ, який складається із Реєстру лошат, Реєстру схвалених жеребців, Реєстру оцінених кобил;

Додатковий розділ.

Основний розділ містить інформацію про коней, які складають основне поголів'я української поліської породи. До Основного розділу записуються (реєструються) коні, батьки яких внесені в Додатковий розділ, мають визначене походження та за типом відповідають цільовому стандарту.

Для реалізації комплексного підходу збору, обробки та використання індивідуальної інформації про коней основний розділ містить окремі реєстри:

Реєстр лошат – коні віком від 6 місяців, які не зареєстровані в інших племінних книгах та мають відоме підтверджене походження. При цьому батьки повинні бути зареєстровані в Основному розділі Реєстру або відноситись до білоруської популяції поліської породи або гуцульської породи.

Реєстр схвалених жеребців містить інформацію про коней УП, які мають підтверджене походження, оцінку за тип, екстер'єр та робочу продуктивність не нижче 7,5 балів, однак не нижче 6 балів за кожну ознаку.

Реєстр оцінених кобил містить інформацію про кобил, які зареєстровані як УП, мають підтверджене походження, оцінку за тип, екстер'єр та робочу продуктивність не нижче 5 балів, однак не нижче 4 балів за кожну ознаку.

Також до основного реєстру записують коней білоруської поліської та гуцульської порід, із зазначенням інформації про запис до оригінальної племінної книги (номер, сторінка племінної книги тощо).

У Додатковий розділ вноситься інформація про жеребців та кобил, які мають невизначене походження, але відповідають цільовому стандарту. Усі коні записані до Основного розділу повинні проходити оцінку відповідно віку.

6.3 ЗАПИС КОНЕЙ ДО РЕЄСТРІВ СХВАЛЕНИХ ЖЕРЕБЦІВ ТА ОЦІНЕНИХ КОБИЛ

До реєстрів схвалених жеребців та оцінених кобил Основного розділу записуються (реєструються) коні, батьки яких внесені в Ос-

новний чи Додатковий розділ та за типом відповідають цільовому стандарту. Обов'язковим є відсутність спадкових захворювань або інших вад в т.ч. репродуктивних органів.

Для занесення до зазначених реєстрів коні повинні пройти 2 етапи оцінки:

- *I етап.* В 2,5–3,5 роки – оцінка за типом, екстер'єром та якістю рухів;
- *II етап.* У 4 роки і старше – випробування за 1-денною програмою, яка включає в себе оцінку типу, екстер'єру і тест роботоздатності під вершником («Поліська стежка»).

Для запису до реєстрів схвалених жеребців та оцінених кобил Основного розділу необхідно набрати за кожною ознакою: для жеребців нижче 7,5-балів, але не нижче 6 балів за кожну ознаку; для кобил не нижче 5 балів, однак не нижче 4 балів за кожну ознаку.

Коні, які відповідають зазначеним вимогам, отримують відзнаку. У родоводі такі батьки позначаються буквою «Е» (еліта) після букв «Ор» (наприклад: Ор-Е).

6.4 ВИЗНАЧЕННЯ РОДОНАЧАЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ

Відповідно до вимог статті 19 (1)(с) Регламенту Комісії ЄС 2016/1012 від 8 червня 2016 року при реконструкції породи коней необхідно передбачити виділення (ідентифікацію) тварин в системі запису родоводів, які вважаються такими, що є фундаментальною основою (родоначальники) відновленої популяції [1].

Родоначальником української поліської породи вважається жеребець або кобила, від якої отримано більше 3-х потомків, зареєстрованих в Основному розділі Реєстру та від яких, в свою чергу, отримано не менше одного лошати.

Такі коні позначаються в родоводі буквою «BF» (the breed's foundation) після клички.

7. ЕТАПИ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ

На першому етапі реконструкції породи для оцінки жеребців і кобил використовують спрощену систему. Для реалізації Програми

допускаються коні, які можуть мати невідоме походження, але за типом, екстер'єром та темпераментом відповідають розробленому цільовому стандарту. При цьому коні реєструються в Реєстрі з присвоєнням номеру в форматі «UAP0000».

Жеребці та кобили, які зареєстровані в Племінній книзі коней гуцульської породи, вносяться до Реєстру тільки як коні вихідних порід у Основний розділ.

Оцінку та відбір жеребців і кобил проводять за вимогами визначених в п. 5 цієї Програми. На початку реалізації Програми ознаки за пріоритетом розподіляють наступним чином:

1. Відповідність типу – бажаним є первинний (оригінальний) тип.

2. Екстер'єр та масть – реконструкції аборигенних порід коней на початковому етапі проводять з врахуванням опису тварин у літературних джерелах. Тому відбір тварин, які за екстер'єром наближені до цього опису дуже важливий.

3. Темперамент – важливою є доброзичливе ставлення до людини. Тварини, які виявляють пряму агресію не повинні допускатись до відтворення.

4. Природно-географічний регіон походження – бажано, щоб за походженням коні були саме з території Полісся та від народження утримувались в табуні на пасовищах.

У господарстві реєстратор проводить огляд та оцінку поголів'я з використанням лінійної класифікації типу, екстер'єру та роботоздатності.

Наступним етапом є консолідація кращого поголів'я, які зареєстровані в Основному розділі та розведення їх «в собі» із залученням гуцульських коней (їх спермопродукції). Також доцільним є залучення маточного поголів'я коней Білоруського Полісся.

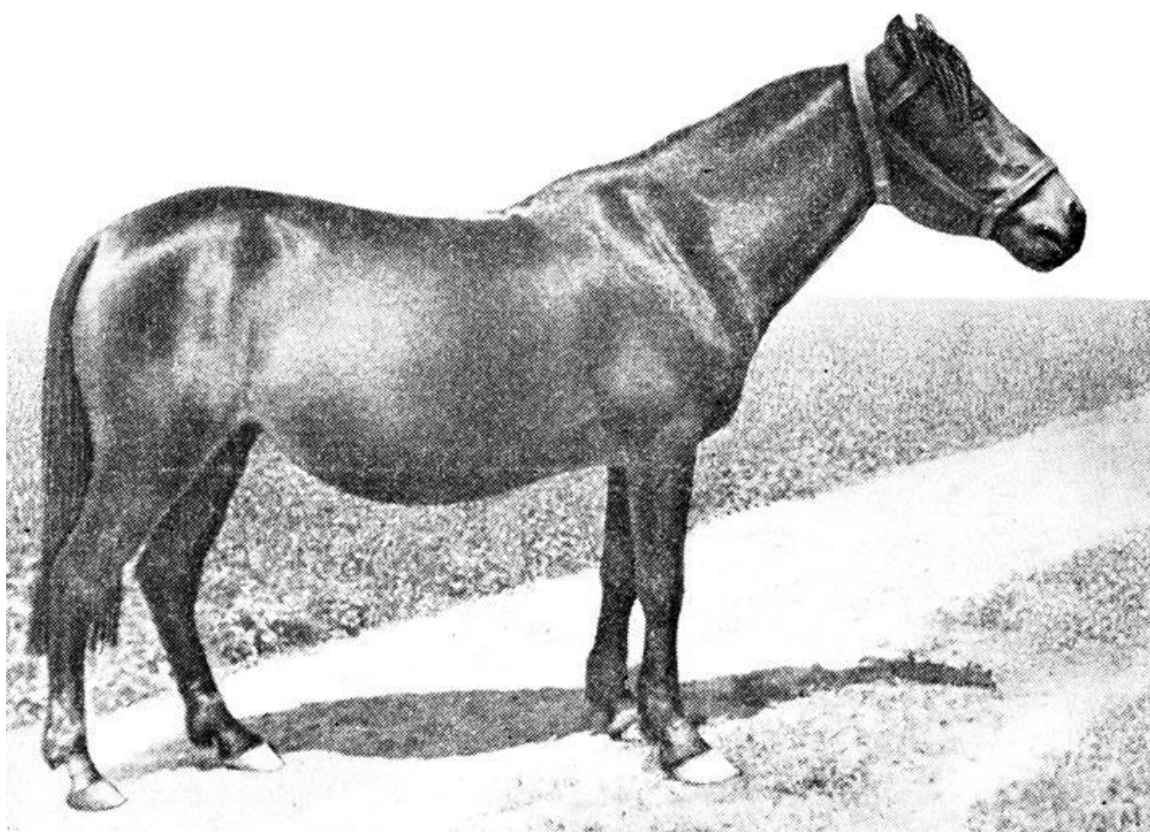
Період реалізації Програми складає 10 років, за закінченням якого повинно бути зареєстровано в Основному розділі Реєстру не менше 17 жеребців та 70 кобил, які відповідають цільовому стандарту та пройшли оцінку.

8. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Regulation (EU) 2016/1012 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on zootechnical and genealogical conditions for the breeding, trade in and entry into the Union of purebred breeding animals, hybrid breeding pigs and the germinal products thereof and amending Regulation (EU) No 652/2014, Council Directives 89/608/EEC and 90/425/EEC and repealing certain acts in the area of animal breeding ('Animal Breeding Regulation') (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/1012/oj> (дата звернення 01.09.2023)
2. Nesen I. The horse in the wedding ritual of Central Polissia. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. 2003. №14. С. 135–139.
3. Конские ресурсы СССР. Москва: Сельхозгиз, 1939. – 228 с.
4. Гладенко В. К. Эволюция лошадей аборигенных популяций в Белоруссии : автореф. дис. на здобуття. наук.. ступеня д-ра. с.-г. наук: 06.02.04. Москва, 1978. 34 с.
5. Гладенко В. К. Книга о лошади. Москва: ИМ-Инфарм, 1999. 368 с.
6. Книга о лошади. Т. 1 / за ред. С. М. Буденного. Москва, 1952. 625 с.
7. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Цільовий стандарт основних ознак екстер'єру поліської популяції коней. *Розведення і генетика тварин*. 2021. Вип. 62. С. 159–164. DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.62.20>.
8. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Особливості екстер'єру коней поліської популяції різного віку. *Розведення і генетика тварин*. 2022. Вип. 64. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.64.16>.
9. Ільницька Т. Є., Сидоренко О. В. Методичні рекомендації щодо оцінки та відбору коней поліської популяції / за ред. Т. Є. Ільницької. Чубинське : ІРГТ ім. М.В.Зубця НААН, 2022. 28 с.
10. Ільницька Т. Є. Ягусевич Ю. С., Лещенко Н. М. Аборигенний поліський кінь. Історія, екологічне значення, актуальність відновлення популяції. *Кліматичні зміни та сільське господарство. Виклики для аграрної науки та освіти: зб. тез III Міжнародної наук.-практ.конф.* Київ, 2020. С. 126–128.

11. Поліський кінь: історія походження та сучасний стан / Т. Є. Ільницька та ін. *Розведення і генетика тварин*. 2020. №59. С. 136–141. DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.59.15>.
12. Ільницька Т. Є. Сидоренко О. В. Методи оцінювання та добору коней поліської популяції. *Аграрна наука – виробництво*. 2023. № 3 (105). С. 27.
13. Бондаренко О. В., Гетя А. А., Ільницька Т. Є. Методика оцінки та добору племінного матеріалу з використання генетичних та біологічних особливостей коней різних напрямів використання за сучасними методами. Чубинське, 2017. 34 с.
14. Практикум з конярства: навч. посібник / Б. М. Гопка та ін. Київ, 2011. 384 с.
15. Інструкція з бонітування коней гуцульської породи : затв. наказом М-ва аграр. політики України від 12 трав. 2010 р. № 236.
16. Визначення достовірності походження коней української верхової породи та мікросателітний аналіз ДНК / В. Г. Спиридонов та ін. *Біологія тварин*. 2009. № 1–2, т. 11. С. 265—269.
17. Сучасний стан і рекомендації з ведення племінної роботи з автохтонними породами тварин в Україні / за ред. С. Л. Войтенко. Полтава: ПП Астрія, 2020. 45с.

Додаток А. Зображення коней поліської популяції

Поліська кобила (1952 р.) [5]

Поліська кобила (2019 р.) [5]

Поліська кобила білоруської популяції (2019 р.) [15]

Поліська кобила української популяції (2021 р.) [14]
Молодняк отриманий при апробації Програми

Кобыла 2,5-річного віку

Жеребець 6-місячного віку

Додаток Б. Бланк для оцінки коней поліської популяції

Дата оцінки		Місце оцінки	
Кличка		Ідент.номер	
стать		Мікрочіп	
масть зebroїдність (так/ні)		Місце народжен- ня	
дата народження		Заводчик	

Проміри, см:	висота в холці	обхват грудей	обхват п'ястки	Тип:	запряжний – первинний – верховий (підкреслити необхідне)			
				Оцінка за 10-бальною шкалою	Тип	Екстер'єр	Проміри	Робоча прод-ть

Лінійні ознаки	крайній прояв	відхил			середнє			відхид			крайній прояв	Недоліки/ вади
		84	88	92	96	100	104	108	112	116		
1. Тулуб: форма	прямокут.										квадратна	
2. Тулуб: напрям	доверху										донизу	
3. Голова	велика										мала	
4. З'єдн. голова-ший	легке										важке	
5. Довжина ший	довга										коротка	
6. Положення ший	вертик.										горизонт.	
7. Розв. м'язів ший	надмір.										слабкий	
8. Висота холки	висока										низька	
9. Передпліччя	нахилене										прямокут.	
10. Спина	вишукла										м'яка	
11. Поперек	вишуклий										запалый	
12. Круп: форма	звислий										прямий	
13. Круп: довжина	довгий										короткий	
14. Передні кінцівки	козинець										запалый	
15. Задні кінцівки	шаблісті										прямий	
16. Бабки	м'які										прямі	
17. Копита	широкі										вузькі	
18. Стан кінцівок	сухі										рихлі	
19. Розвиток кісток	важкий										легкий	
20. Крок: довжина	довгий										короткий	
21. Крок: правил.	клишоног										разкид	
22. Рись: довжина	довга										короткий	
23. Рись: гнучкість	гнучкий										скутий	
24. Рись: імпульс	сильний										слабкий	
25. Рись: баланс	самонес.										відштовх.	
26. Галоп: довжина	довгий										короткий	
27. Галоп: імпульс	сильний										слабкий	
28. Галоп: баланс	самонес.										відштовх.	
29. Ставлення до людини	агресивне										інфантильне	
30. Ставлення до зовн. подразників	забагато										замало	

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**Тетяна Євгеніївна Ільницька
Олена Василівна Сидоренко
Ольга Володимирівна Бондаренко
Юрій Сергійович Ягусевич**

СЕЛЕКЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОРІД КОНЕЙ В УКРАЇНІ

За загальною редакцією Т. Є. Ільницької

Керівник видавничого проєкту
Віталій Зарицький

Підписано до друку 26.06.25 р.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 5,35. Обл.-вид. аркушів – 4,25.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03115, м. Київ, вул. С. Чобану, 24
тел.: (050) 462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net